

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΩΣ ΓΕΝΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2008

ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΕΣΤΑΣ

A.M. 1340200100605

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	4
<u>ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ</u>	5
▪ Α) ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	5
▪ Β) ΡΩΜΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	6
<u>ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ</u>	7
<u>ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΣΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ</u>	9
▪ Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 5§1	9
▪ Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 13§2	11
▪ Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 93§2	12
<u>ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ</u>	12
▪ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ	13
▪ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ	15
▪ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΘΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ	16
<u>ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΩΣ ΓΕΝΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ [ΑΠΟΨΕΙΣ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ – ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ]</u>	17
<u>ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	21
<u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</u>	23
<u>SUMMARY</u>	23
<u>ΛΗΜΜΑΤΑ – LEMMAS</u>	24
<u>ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ</u>	24

▪ ΕΝΝΟΙΑ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ – ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΥΠΑΙΤΙΟΥ ΣΥΖΥΓΟΥ	24
▪ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ – ΦΑΛΚΙΔΕΥΣΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	25
▪ ΈΝΝΟΙΑ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ – ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΣΥΝΟΛΟΥ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΙΚΑΣ	25
▪ ΣΧΕΣΗ ΠΑΛΛΑΚΙΑΣ - ΜΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ	26
▪ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΤΑΙΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ «Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ»	27
▪ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ – ΑΠΟΡΡΙΨΗ ΑΙΤΗΣΗΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΟΥ ΙΕΧΩΒΑ	33
▪ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ – ΧΡΗΣΗ ΣΗΜΑΤΟΣ “JESUS”	35
▪ ΑΛΛΑΓΗ ΟΝΟΜΑΤΟΣ – ΜΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ	38
▪ ΙΔΡΥΣΗ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΥΣΗΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ - ΜΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ	39

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	43
----------------------------	-----------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συμβίωση των ανθρώπων μέσα σε ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο δε νοείται χωρίς την ύπαρξη κανόνων ρυθμιστικών της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Πηγές τέτοιων κανόνων είναι το δίκαιο και η ηθική, καθώς απευθύνονται στη βούληση των ατόμων με επιταγές και απαγορεύσεις προκειμένου να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά τους. Πέραν αυτού του κοινού σημείου, όμως, ο σκοπός, η προέλευση και το περιεχόμενο των ηθικών κανόνων και των κανόνων δικαίου διαφέρουν. Η σφαίρα του δικαίου και η σφαίρα της ηθικής, συνεπώς, τέμνονται και οπωσδήποτε αλληλεπιδρούν αλλά δεν ταυτίζονται.

Το δίκαιο άλλωστε δε διαμορφώνεται μέσα σε κοινωνικό κενό. Επηρεάζεται από την κοινωνική ηθική και συνεξελίσσεται με αυτήν. Μερικές φορές μάλιστα ο νομοθέτης παραπέμπει απευθείας στα παραγγέλματα της ηθικής και τα καθιστά έτσι κανόνες δικαίου. Τέτοια είναι η περίπτωση των χρηστών ηθών - που απαντώνται σε πολλά νομοθετικά κείμενα, αλλά και στο Σύνταγμα και - μέσω των οποίων οι ηθικές αντιλήψεις του μέσου συνετού κοινωνού αποκτούν ισχύ νόμου εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό τη σύνδεση του δικαίου με την διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα¹.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται, αρχικά, μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην πορεία εξέλιξης της έννοιας των χρηστών ηθών στα αρχαιοελληνικά και τα ρωμαϊκά χρόνια. Στη συνέχεια προσεγγίζεται η τρέχουσα έννοια των χρηστών ηθών και τα κριτήρια που την προσδιορίζουν, ενώ ακολουθεί ο εντοπισμός των σημείων του ισχύοντος Συντάγματος όπου γίνεται αναφορά στα χρηστά ήθη. Έπειτα, αναλύεται το ζήτημα της χρήσης των όρων «οριοθέτηση» και «περιορισμός» και συνάγονται συμπεράσματα για τη διάκριση των δύο εννοιών και την ορθή χρήση των όρων. Εξετάζεται, ακόμα, μέσω των αντιτιθέμενων απόψεων που υπάρχουν στη θεωρία το

---

¹ Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997 Αθήνα Κομοτηνή, σελ.5-6

ερώτημα αν η γενική οριοθετική ρήτρα των χρηστών ηθών εφαρμόζεται και σε όλα τα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα. Τέλος, παρατίθενται σχετικές αποφάσεις από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

A) ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ο διαχωρισμός δικαίου, ως γραπτού νόμου, και ηθικής – έννοιες συνενωμένες καταρχήν - πραγματοποιήθηκε βαθμιαία κατά τους ιστορικούς χρόνους.

Στον ομηρικό κόσμο, κυριαρχεί η αντίληψη της θεϊκής προέλευσης των κανόνων κοινωνικής συμβίωσης. Ο άγραφος θεϊός νόμος υπαγορεύει την ηθική και τους κανόνες συμπεριφοράς, ενώ απουσιάζουν σχεδόν οι γραπτοί κανόνες δικαίου. Ιερός θεωρείται ο όρκος, η υποχρέωση ταφής των νεκρών, η οικογένεια είναι πατριαρχικά δομημένη, ανήθικη θεωρείται η μοιχεία ενώ η παλλακεία καθώς, επίσης, και η δουλεία είναι ανεκτές².

Κατά τον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ., το κύρος της πολιτείας ενισχύεται, το θετικό δίκαιο συνυπάρχει με τον άγραφο νόμο και ως αναγόμενα στο «πάτριο έθος» θεωρούνται ιεραρχικά ισοδύναμα. Με τη νομοθεσία του Σόλωνα το δίκαιο σταδιακά χειραφετείται από τις ανώτερες δυνάμεις, η Θέμις αντικαθίσταται από τη Δίκην και το αγαθόν συνδέεται με την ανθρώπινη φύση και συνεπώς με τα χρηστά ήθη³.

Ήδη τον 5^ο αι. π.Χ., κατά τη διακυβέρνηση του Περικλή, συνεχιστή του έργου του Σόλωνα και του Κλεισθένη, έχει διαμορφωθεί στέρεα η ιδέα του κοινωνικού καθήκοντος κάθε

---

² Παρασκευάς Ιωάννης, «Τα χρηστά ήθη και η νομική αυτών θεμελίωσις», 1983, Αθήνα, σελ. 4-6

³ όπ. παρ. σελ. 7-8

κοινωνού που πηγάζει από την ηθική υπευθυνότητα, η οποία αναγνωρίζεται σε κάθε άνθρωπο. Προτάσσονται δε ως χρηστές οι αξίες της φιλοπονίας, της αυτάρκειας, της φιλαδελφείας, της φιλίας, της φιλαληθείας, της φιλοξενίας και ως χαρακτηριστικά του δίκαιου -δημοκρατικού- πολιτεύματος η ισότητα (των ελεύθερων πολιτών) και η αξιοκρατία. Αμείωτη παραμένει η σημασία της ταφής των νεκρών, επικριτέα είναι η ασέβεια στα θεία και στους γονείς ενώ η δουλεία αν και ανεκτή γίνεται αντικείμενο κριτικής⁴.

Κριτική ως προς τα «πατροπαράδοτα ήθη» υπήρξε, πάντως, η στάση των σοφιστών, οι οποίοι πρώτοι επισήμαναν τη σχετικότητα τους. Αργότερα, στη διδασκαλία του Σωκράτη και του Πλάτωνα, η γνώση αποκτά πρωταρχικό ρόλο στην αναζήτηση του αγαθού, δηλαδή της ηθικής αρετής, ενώ ο φιλοσοφικός στοχασμός υποκαθιστά τις πατροπαράδοτες ηθικές αξίες.

Ο Αριστοτέλης, από την άλλη πλευρά, συνδέει την ηθική αρετή με τη βούληση και όχι με τη γνώση, κάνει λόγο για «φύσει δίκαιον» υποστηρίζοντας πως το αγαθόν συνάδει με την ανθρώπινη φύση και η επιδίωξή του οδηγεί στην ευδαιμονία⁵.

B) ΡΩΜΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Κατά το ρωμαϊκό δίκαιο ως χρηστά ήθη (*boni mores*) προσδιορίζονταν οι αρχές συμπεριφοράς των πολιτών. Αφορούσαν τόσο τους πολίτες και τους στρατιώτες όσο και τους άρχοντες. Στα καθήκοντα που περιλαμβάνονταν στη δημόσια σφαίρα άνηκε η εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων, ο σεβασμός στις δημόσιες αρχές, στους θεούς, στην πατρίδα και στην αιδώς (*pudor et pudicia*). Στην ιδιωτική του ζωή ο ρωμαίος πολίτης έπρεπε να είναι οικονόμος (*parsimonia*), να τηρεί το λόγο του (*fides*), να ανατρέφει ορθά τα τέκνα του, να σέβεται τους γονείς του και τον συνάνθρωπό του. Ο άρχοντας από την άλλη έπρεπε να είναι αδιάφθορος και να

---

⁴ Παρασκευάς Ιωάννης, «Τα χρηστά ήθη και η νομική αυτών θεμελίωσις», 1983, Αθήνα, σελ. 12

⁵ οπ. παρ. σελ. 13 επ.

μην ασκεί καταχρηστικά την εξουσία. Παρά τη γενική ισχύ αυτών των αντιλήψεων η έννοια των χρηστών ηθών παρέμενε ακαθόριστη. Μόνο μετά την επίδραση της ελληνικής φιλοσοφίας (και ειδικότερα των Στωικών) τα παραδείγματα αντίθεσης στα χρηστά ήθη συγκεκριμενοποιούνται. Έτσι η αίρεση αγαμίας στη διαθήκη θεωρείται ανήθικη, όπως επίσης και η αίρεση διαζεύξεως καθώς και η αίρεση ατεκνίας. Στις περιπτώσεις μοιχείας ο σύζυγος ευθύνεται αν δεν έδωσε στη σύζυγο το παράδειγμα των χρηστών ηθών. Η καλή πίστη (*bona fides*) θεωρείται ότι υπάγεται στα χρηστά ήθη, ενώ η βία και η απειλή, που καθιστούν ελαττωματική τη συναίνεση θεωρούνται προσβολές των χρηστών ηθών⁶.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ

Τα χρηστά ήθη αποτελούν αόριστη νομική έννοια για τον προσδιορισμό της οποίας λαμβάνονται υπόψη οι κρατούσες αντιλήψεις του μέσου χρηστού και δίκαιου ανθρώπου σε σχέση με το ποια συμπεριφορά ανταποκρίνεται στις επιταγές της κοινωνικής ηθικής⁷. Κατά τον ορισμό του Μπαλή κριτήριο για τον προσδιορισμό των χρηστών ηθών είναι *«ουχί αι περί ηθικής ατομικάι αντιλήψεις του δικάζοντος ή άλλων ωρισμένου κοινωνικού κύκλου, αλλ'αι ιδέαι του εκάστοτε κατά γενικήν αντίληψιν χρηστώς και εμφρόνως σκεπτομένου κοινωνικού ανθρώπου»*⁸. Οι προσωπικές ηθικές αντιλήψεις του δικαστή ή των διαδίκων είναι αδιάφορες. Κρίσιμες είναι οι κρατούσες αντιλήψεις σε ορισμένο τόπο, χρόνο και κύκλο συναλλασσόμενων.

Τα χρηστά ήθη είναι η επικρατούσα κοινωνική ηθική και προσδιορίζονται βάσει των αντιλήψεων και των συνηθειών που

---

⁶ Τούσης Ανδρέας Χρ., « Η έννοια των χρηστών ηθών- Συμβολή εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Αστ. Κώδικος», ΕΕΝ 1956(23), σελ. 228-229 επ.

⁷ Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997 Αθήνα Κομοτηνή, σελ. 22

⁸ Μπαλής Γεώργιος, «Γενικά Αρχαί Αστικού Δικαίου», 7^η έκδοση, 1955, σελ. 182

επικρατούν σε μία δεδομένη τοπικά και χρονικά κοινωνία και εντός του συγκεκριμένου πλαισίου κοινωνικής συμβίωσης⁹. Αυτονόητα η έννοια των χρηστών ηθών είναι διαφορετική από τόπο σε τόπο και μεταβλητή μέσα στο χρόνο, αφού ακολουθεί την κοινωνική εξέλιξη. Γίνεται, επίσης, δεκτό ότι τα χρηστά ήθη δεν προσδιορίζονται από θρησκευτικά ή φιλοσοφικά ιδεώδη αλλά από την κοινωνική πραγματικότητα¹⁰. Εξωσυνταγματικοί κώδικες ηθικών αξιών (λ.χ. οι ηθικές αντιλήψεις της ορθόδοξης χριστιανική πίστης δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον προσδιορισμό των χρηστών ηθών. Αν ο νομοθέτης επιθυμούσε κάτι τέτοιο θα το έπραττε ρητά¹¹. Ωστόσο εντοπίζεται και η αντίθετη άποψη που υποστηρίζει ότι η ηθική της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας αποτελεί προέχον κριτήριο καθορισμό των χρηστών ηθών, αφού από αυτήν επηρεάζεται κατά τεκμήριο μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού¹². Από τη νομολογία έχει γίνει δεκτό ότι η αντίθεση μιας συμπεριφοράς(λ.χ. δικαιπραξίας ή διαθήκης) στα χρηστά ήθη πρέπει να κρίνεται όχι μόνο βάσει των αιτίων ή του σκοπού της συμπεριφοράς αλλά εν όψει του συνόλου των περιστάσεων και των συνθηκών που τη συνοδεύουν¹³.

Για τον ασφαλή προσδιορισμό των χρηστών ηθών σημαντικός είναι αναμφίβολα ο ρόλος των θεμελιωδών αρχών του θετικού δικαίου, όπως αυτές αποτυπώνονται κυρίως μέσα στην συνταγματική τάξη¹⁴. Και αυτό γιατί ο δημοκρατικά εκλεγμένος νομοθέτης εκφράζει με τον πιο οργανωμένο και αυθεντικό τρόπο τη συγκεκριμένη κοινωνία και τις επικρατούσες σε αυτήν αντιλήψεις¹⁵.

---

⁹ Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997 Αθήνα Κομοτηνή, σελ. 23

¹⁰ Τούσης Ανδρέας Χρ., « Η έννοια των χρηστών ηθών- Συμβολή εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Αστ. Κώδικος», ΕΕΝ 1956(23), σελ. 227.

¹¹ Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 159

¹² Ράικος Αθανάσιος Γ., «Θεμελιώδη δικαιώματα», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, Αθήνα-Κομοτηνή, , σελ. 409. Έτσι και ΠολΠρωτΗρακλ87/1986

¹³ Ολομ.ΑΠ 398/1975, ΑΠ 2105/1986, ΑΠ 751/1989, ΑΠ 1522/2000

¹⁴ Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997 Αθήνα Κομοτηνή, σελ.391

¹⁵ Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 159

ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΣΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Στο ισχύον Σύνταγμα τα χρηστά ήθη αναφέρονται στο **άρθρο 5§1** «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη», στο **άρθρο 13§2 εδ. β'** «Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη» και στο **άρθρο 93§2** «Οι συνεδριάσεις κάθε δικαστηρίου είναι δημόσιες, εκτός αν το δικαστήριο κρίνει με απόφασή του ότι η δημοσιότητα πρόκειται να είναι επιβλαβής στα χρηστά ήθη».

Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 5§1

Το άρθρο 5 του Συντάγματος κατοχυρώνει την προσωπική ελευθερία ως δυνατότητα αυτοκαθορισμού και αυτοδιάθεσης με δύο μορφές : μία θετική που καθιερώνει το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (§1) και μία αρνητική που θεσπίζει την κυρίως προσωπική ελευθερία (§3)¹⁶. Οι δύο διατάξεις του άρθρου 5 μαζί με το άρθρο 2§1 («σεβασμός στην αξία του ανθρώπου») χαρακτηρίζονται ρητά ως θεμελιώδεις και δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση (110§1).

Η διάταξη του άρθρου 5 καθόσον αφορά την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας υπό τον τριπλό περιορισμό επανέλαβε την διάταξη 2§1 του θεμελιώδους νόμου της Βόννης¹⁷. Το υπόλοιπο τμήμα της που αναφέρεται δικαίωμα συμμετοχής στην

---

¹⁶ Μάνεσης Αριστόβουλος Ι., «Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις», δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 1982, Θεσσαλονίκη, σελ. 114

¹⁷ «Καθένας έχει το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα άλλων και δεν παραβιάζει τη συνταγματική τάξη ή τον ηθικό νόμο»

κοινωνική οικονομική και πολιτική ζωή είναι εμπνευσμένο από το 3§2 του ιταλικού Συντάγματος του 1948¹⁸.

Η μόνη τροποποίηση που επέφερε η Βουλή στο κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος είναι η αντικατάσταση του όρου «ηθικός νόμος» με τον όρο «χρηστά ήθη» διότι κρίθηκε δοκιμότερος και λιγότερο αόριστος¹⁹.

Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας αναγνωρίζεται υπό την επιφύλαξη της μη παραβίασεως των χρηστών ηθών. Ανάγονται έτσι σε γενική ρήτρα που καθιστά θετικό δίκαιο τις κοινωνικές ηθικές αντιλήψεις, αλλά και αυτή επηρεάζεται άμεσα ως προς το αξιολογικό της περιεχόμενο από τα θεμελιώδη δικαιώματα, που αποτελούν τις ύψιστες αξίες του κοινωνικού βίου²⁰

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η επίκληση των «χρηστών ηθών» δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για την άνωθεν επιβολή προτύπων κοινωνικής συμπεριφοράς που οδηγούν στην ισοπέδωση της προσωπικότητας καθενός ατόμου. Έτσι, οι οσοδήποτε αποκλίνουσες συμπεριφορές, εφόσον παραμένουν στην ιδιωτική-ατομική σφαίρα και δεν προσλαμβάνουν οποιαδήποτε ευρύτερη, δημόσια σημασία δεν μπορούν να αξιολογηθούν υπό το πρίσμα των «χρηστών ηθών», ούτε βέβαια να αποτελέσουν αντικείμενο νομοθετικών περιορισμών πάνω σε αυτή τη βάση. Στο πλαίσιο επομένως αυτό θα μπορούσε να γίνει λόγος για ένα «δικαίωμα στη διαφορετικότητα»²¹.

Τα χρηστά ήθη, ωστόσο, δε δεσμεύουν μόνο τα άτομα κατά την άσκηση του γενικού θεμελιώδους δικαιώματος αλλά και την ίδια την κρατική και ιδίως τη νομοθετική λειτουργία. Πρόκειται για μία

---

¹⁸ «Είναι καθήκον της Δημοκρατίας(του Κράτους) να παραμερίσει όλα τα εμπόδια οικονομικής και κοινωνικής φύσεως, που περιορίζοντας πραγματικά την ελευθερία και ισότητα των πολιτών, παρακωλύουν την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ενεργό συμμετοχή όλων των εργαζομένων στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική οργάνωση της Χώρας»

¹⁹ Η πρόταση της αντικατάστασης έγινε από τον Γ. Α. Μαγκάκη, βλ. Πρακτικά υποεπιτροπών, Β', 29/01/1975, σελ. 418

²⁰ Παντελής Αντώνης, «Ζητήματα συνταγματικών επιφυλάξεων», Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, 1984, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 180

²¹ Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 159-160

δέσμευση με διπλό περιεχόμενο: αφενός ο νομοθέτης οφείλει να καθιερώνει τις αναγκαίες κυρώσεις για την προστασία των χρηστών ηθών, αφετέρου να μην ψηφίζει νόμους που αντίκεινται στα χρηστά ήθη²².

Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 13§2

Ο νομοθέτης στο άρθρο 13 του Συντάγματος καθιερώνει τη θρησκευτική ελευθερία. Η θρησκευτική ελευθερία, ως ατομικό δικαίωμα, παρέχει στο άτομο τη νομική δυνατότητα να πιστεύει και να λατρεύει οποιοδήποτε δόγμα και αναλύεται: α) στη -θετική και αρνητική- ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης (13§1), το δικαίωμα, δηλαδή, του ατόμου να επιλέγει ή να εγκαταλείπει μία (ή κάθε) θρησκεία, να δηλώνει ή να αποσιωπά τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, καθώς και να αποδέχεται ή να αρνείται θρησκευτικές πληροφορίες και θρησκευτική εκπαίδευση²³ και β) στην ελευθερία ασκήσεως θρησκείας (13§2) ή κατά άλλη διατύπωση στην ελευθερία της λατρείας²⁴, η οποία συμπεριλαμβάνει το ακώλυτο της λατρείας, ατομικής ή συλλογικής, ιδιωτικής ή δημόσιας, το δικαίωμα συναθροίσεως για θρησκευτικούς σκοπούς, το δικαίωμα ίδρυσης θρησκευτικών ενώσεων και τέλος το δικαίωμα της θρησκευτικής διδασκαλίας²⁵. Το Σύνταγμα, ωστόσο, απαγορεύει την άσκηση της λατρείας με τρόπο που προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Η λατρεία π.χ. που συμπεριλαμβάνει τη λήψη ναρκωτικών ή το βαθμιαίο σφετερισμό της περιουσίας του ατόμου ή οδηγεί στην

---

²² Ράικος Αθανάσιος Γ., «Θεμελιώδη δικαιώματα», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, 2002, Αθήνα-Κομοτηνή, , σελ. 411-412

²³ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ.369 επ.

²⁴ Μάνεσης Αριστόβουλος Ι., «Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις», δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 1982, Θεσσαλονίκη, σελ. 253

²⁵ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ.375 επ.

ομαδική αυτοκτονία ή αποξενώνει πλήρως τον οπαδό από την οικογένειά του δεν προστατεύεται από το Σύνταγμα²⁶.

Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 93§2

Στο άρθρο 93 του Συντάγματος κατοχυρώνεται η δημοσιότητα της δίκης υπό την επιφύλαξη των χρηστών ηθών. Οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων είναι δημόσιες, εκτός εάν με απόφαση του δικαστηρίου κριθεί ότι η δημοσιότητα θα είναι επιβλαβής για τα χρηστά ήθη ή ότι συντρέχουν ειδικοί λόγοι προστασίας της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των διαδίκων. Κατά τη συνταγματική επιταγή του 93§2 ο νομοθέτης προέβλεψε στο 330§1 Κ.Π.Δ ότι το δικαστήριο μπορεί να διατάξει τη διεξαγωγή της ποινικής δίκης κεκλεισμένων των θυρών, δηλαδή χωρίς δημοσιότητα, και να απομακρύνει για το λόγο αυτό τους ακροατές. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ο αποκλεισμός της δημοσιότητας αναφέρεται στις συνεδριάσεις και όχι στις εκδιδόμενες αποφάσεις, οι οποίες πρέπει να απαγγέλλονται δημόσια, σύμφωνα με το εδάφιο α' του ίδιου άρθρου²⁷. Αντίστοιχα για τις πολιτικές δίκες, η συζήτηση κεκλεισμένων των θυρών προβλέπεται στο άρθρο 114 Κ.Πολ.Δ.

ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Οι ελευθερίες που απορρέουν από τα δικαιώματα δεν είναι ανεπίδεκτες περιορισμών. Κατά το Α. Μάνεση, το γεγονός ότι τα ατομικά δικαιώματα λειτουργούν μέσα σε μία κοινωνία οργανωμένη σε κράτος σημαίνει ότι η ύπαρξη και η άσκησή τους είναι συνδεδεμένη με την εκάστοτε κυρίαρχη στο κράτος θέληση και

---

²⁶ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ.397-398

²⁷ Καρράς Αργύρης, «Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή σελ. 583

επομένως, από αυτήν ρυθμίζεται, προσδιορίζεται, περιορίζεται, διευρύνεται, περιστέλλεται, αναστέλλεται, ή καταλύεται, από αυτήν, με μία λέξη, εξαρτάται²⁸.

Άλλωστε τα συνταγματικά δικαιώματα προβλέπονται από κανόνες δικαίου οι οποίοι αναπόφευκτα καθορίζουν για το καθένα από αυτά ένα ευρύτερο ή στενότερο ρυθμιστικό περιεχόμενο (πεδίο αναφοράς) καθώς και σε ποια έκταση κατοχυρώνεται το σχετικό δικαίωμα (πεδίο προστασίας)²⁹.

Εφόσον το περιεχόμενο του δικαιώματος είναι ορισμένο, είναι κατά λογική ανάγκη και περιορισμένο. Τον περιορισμό του επιβάλλει η πρακτική ανάγκη συνύπαρξης των διαφόρων προστατευόμενων έννομων αγαθών και των φορέων τους. Τον περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων μόνο το Σύνταγμα μπορεί να τον προβλέψει. Εκτός του Συντάγματος δεν υπάρχουν ούτε ατομικά δικαιώματα ούτε αυτόνομοι περιορισμοί τους³⁰.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Περιορισμός είναι κάθε με ανθρώπινη ενέργεια προκαλούμενη συρρίκνωση του νόμιμου γενικού περιεχομένου του δικαιώματος, δηλαδή της κτήσης ή της άσκησής του³¹. Σύμφωνα με άλλο ορισμό, είναι κάθε πολιτειακή πράξη η οποία απαγορεύει ή εμποδίζει ή περιορίζει την πραγμάτωση της ελευθερίας που εμπίπτει στο συνταγματικά καθορισμένο πεδίο προστασίας³².

---

²⁸ Μάνεσης Αριστόβουλος Ι., «Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις», δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 1982, Θεσσαλονίκη, σελ. 55

²⁹ Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 61

³⁰ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ. 113

³¹ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 200-201

³² Τσάτσος Δημήτριος Θ., «Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα Ι, Γενικό μέρος», τόμος Γ', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 233 επ.

Οι περιορισμοί μπορούν να προβλέπονται από το ίδιο το Σύνταγμα ή κατ' εξουσιοδότηση από τον νόμο ή κατά συνταγματική αναγνώριση από το διεθνές δίκαιο. Οι περιορισμοί πρέπει να ερμηνεύονται στενά, να εφαρμόζονται, δηλαδή, μόνο στις περιπτώσεις στις οποίες ρητώς και σαφώς αναφέρονται. Η αναλογική εφαρμογή επιτρέπεται μόνο για διεύρυνση και ποτέ για συστολή της ελευθερίας³³.

Η θέσπιση από το νόμο περιορισμών στην άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών υπόκειται σε περιορισμούς που προκύπτουν από ορισμένες γενικές αρχές, συναγόμενες από το γράμμα και το πνεύμα του Συντάγματος και καθιερωμένες από τη νομολογία. Οι περιορισμοί πρέπει να έχουν αντικειμενικό και απρόσωπο χαρακτήρα, να δικαιολογούνται από σοβαρούς λόγους δημοσίου συμφέροντος, να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας και να μη θίγουν τον πυρήνα δικαιώματος³⁴.

Σύμφωνα με τον Α. Δημητρόπουλο, κατά την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων, πρέπει να εξετάζεται αν στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει περιορισμός ή αν πρόκειται για απλή επίδραση, δηλαδή επιρροές που ασκούνται από τη νόμιμη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στον ελεύθερο κοινωνικό-οικονομικό χώρο, χωρίς όμως να τέμνονται οι κύκλοι δράσης των ατόμων και ο προστατευτικός νομικός κύκλος του δικαιώματος. Κάθε επιτρεπόμενη από το δίκαιο και με ενέργεια κρατικού οργάνου ή ιδιώτη προκαλούμενη συρρίκνωση του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος κατά την εφαρμογή του, στο πλαίσιο ειδικής σχέσης, συνιστά απλό περιορισμό. Οι απαγορευμένοι περιορισμοί αποτελούν προσβολές συνταγματικών δικαιωμάτων³⁵.

---

³³ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ. 150-151

³⁴ Μάνεσης Αριστόβουλος Ι., «Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις», δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 1982, Θεσσαλονίκη, σελ. 76 επ., Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 81 επ., Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ. 171 επ.

³⁵ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 195 επ.

ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Οριοθέτηση είναι ο με διατάξεις δικαίου, στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, πραγματοποιούμενος καθορισμός του γενικού περιεχομένου, ο προσδιορισμός των ανωτάτων ορίων άσκησης του δικαιώματος.

Η οριοθέτηση ανήκει στη δομή του δικαιώματος και συγκεκριμένα στην οροφή, είναι το εξωτερικό σύνορο του δικαιώματος. Αποτελεί νομική ρύθμιση, δηλαδή κανόνα δικαίου. Οριοθετεί την άσκηση του δικαιώματος και πραγματοποιείται εντός της γενικής σχέσης. Από λειτουργική άποψη, θέτει όρια συμπεριφοράς στον φορέα του δικαιώματος. Δε συνιστά περιορισμό αλλά καθορίζει το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος. Συνιστά μαξιμαλιστικό προσδιορισμό, δηλαδή σχηματίζει το μέγιστο δυνατό περιεχόμενο στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, σε αντίθεση με τον πυρήνα που καθορίζει το ελάχιστο περιεχόμενο. Αποτελεί τακτική, μόνιμη ρύθμιση και όχι εξαιρετική όπως ο περιορισμός ενώ έχει το χαρακτηριστικό της καθολικότητας αφού οι οριοθετήσεις σε αντίθεση με τους περιορισμούς εφαρμόζονται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα³⁶.

Στο ισχύον Σύνταγμα απαντώνται γενικές οριοθετικές ρήτρες στα άρθρα 5§1 και 25 : α] δικαιώματα άλλων, β] το Σύνταγμα, γ] τα χρηστά ήθη, δ] απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης, ε] κοινωνική οριοθέτηση. Από τη συστηματική ερμηνεία προκύπτει ότι υπάρχουν τρεις επάλληλες και σε ένα βαθμό αλληλεπικαλυπτόμενες αρχές

---

³⁶ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 169 επ. «Χαρακτηριστικό παράδειγμα διάκρισης οριοθέτησης και περιορισμού στα αντίστοιχα γενικό και ειδικό πεδίο, παρέχει η διάταξη του άρθρου 9 Συντ. «Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δε γίνεται σε κατοικία παρά μόνο όταν και όπως ο νόμος ορίζει και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας». Η διάταξη εισάγει την έρευνα ως περιορισμό του αντίστοιχου δικαιώματος. Όμως η έρευνα δεν εισάγεται στην γενική σχέση. Αποτελεί περιορισμό, που εισάγεται στο πλαίσιο της ειδικής ποινικής σχέσης, την οποία γνωρίζει και διαπλάσσει το Σύνταγμα»

της συνολικής έννομης τάξης : ρήτρα νομιμότητας, ρήτρα κοινωνικότητας και ρήτρα χρηστότητας³⁷, κάθε μία από τις οποίες αναλύεται περαιτέρω σε άλλες μερικότερες.

Τα χρηστά ήθη μαζί με την καλή πίστη και την απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος συνθέτουν τη γενικότερη ρήτρα χρηστότητας³⁸. Η άσκηση του δικαιώματος του άρθρου 5§1 είναι ελεύθερη αλλά η ελευθερία δεν επιτρέπει συμπεριφορές αντίθετες στα χρηστά ήθη. Η άσκηση -κατά τόπο, χρόνο και τρόπο- πρέπει να είναι σύμφωνη με τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις του μέσου τίμιου κοινωνικού ανθρώπου³⁹

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΘΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

Είναι φανερό από όσα εκτέθηκαν παραπάνω ότι οριοθέτηση και περιορισμός είναι δύο εννοιολογικά διαφορετικοί όροι. Με την οριοθέτηση πραγματοποιείται η χάραξη των ορίων του δικαιώματος, προσδιορίζεται το περιεχόμενό του. Ο περιορισμός από την άλλη αποτελεί ελάττωση από το όριο που έχει χαραχθεί. Το δικαίωμα συρρικνώνεται, αφού «εμποδίζεται» είτε ως προς την κτήση (πρωτογενής στέρηση, απώλεια, έκπτωση) είτε ως προς την άσκηση(ικανότητα, όροι άσκησης)⁴⁰. Παρόλα αυτά, το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας χρησιμοποιεί τον όρο «περιορισμός» με ευρύτατη έννοια στην οποία συμπεριλαμβάνει και τις οριοθετήσεις⁴¹. Συγκεκριμένα για την οριοθετική τριάδα του 5§1 χρησιμοποιείται ο όρος περιορισμοί, θεωρώντας προφανώς ότι η διαφορά μεταξύ των

---

³⁷ οπ. παρ., σελ. 174-175

³⁸ οπ. παρ., σελ. 185

³⁹ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό Μέρος, Μητρικά δικαιώματα – φυσική υπόσταση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 375

⁴⁰ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 209 επ.

⁴¹ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 201

δύο όρων είναι ήσσονος σημασίας⁴². Οι ίδιοι εκπρόσωποι της θεωρίας που ταυτίζουν τους δύο όρους, αρνούνται να δεχθούν τη γενική εφαρμογή της ρήτρας των χρηστών ήθων σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα. Με την ανάπτυξη αυτής της θεωρητικής διαμάχης θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

ΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΩΣ ΓΕΝΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ [ΑΠΟΨΕΙΣ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ – ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ]

Το ερώτημα που απασχολεί τη θεωρία είναι αν ενόψει του γενικού περιεχομένου της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας η οριοθετική τριάδα του 5§1 (δικαιώματα των άλλων, Σύνταγμα, χρηστά ήθη) ισχύει για όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα. Ανάλογο ζήτημα τέθηκε και στη γερμανική επιστήμη με αφορμή το άρθρο 2§1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης, στο οποίο βασίστηκε άλλωστε το άρθρο 5§1 του ελληνικού Συντάγματος.

Η γενική ισχύς των δύο πρώτων οριοθετήσεων (δικαιώματα των άλλων, Σύνταγμα) φαίνεται αυτονόητη. Η αμφισβήτηση επικεντρώνεται στα χρηστά ήθη⁴³. Οι απόψεις που εμφανίζονται στην επιστήμη είναι δύο :

---

⁴² Βλ. Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 158 : «*Την τριάδα των περιορισμών του 5§1 ολοκληρώνει η αναφορά στα χρηστά ήθη*»,

Ράικος Αθανάσιος Γ., «Θεμελιώδη δικαιώματα», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 176 : «*Η διάταξη 5§1 υιοθέτησε τον τριπλό περιορισμό της ελευθερίας ανάπτυξης προσωπικότητας*»,

Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ.151 : «*Τούτο αφορά και τους περιορισμούς του καθολικού εκ πρώτης όψεως δικαιώματος του 5§1*»,

Μάνεσης Αριστόβουλος Ι., «Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις», δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 1982, Θεσσαλονίκη, σελ. 61 «*Ο περιορισμός των ατομικών ελευθεριών που γίνεται σε συνάρτηση με τις ελευθερίες των άλλων*»

⁴³ Ράικος Αθανάσιος Γ., «Θεμελιώδη δικαιώματα», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 176

Α] Η θεωρία της ειδικής εφαρμογής υποστηρίζει ότι οι διατάξεις των ειδικότερων συνταγματικών δικαιωμάτων υπερισχύουν των γενικών ρητρών και επομένως αποκλείουν την εφαρμογή τους. Κατά το Ράικο, η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 5§1 αποκλείεται ως γενική (*lex generalis*) απέναντι στις άλλες ειδικές διατάξεις (*leges speciales*). Σε διαφορετική περίπτωση, κατά τον ίδιο, με την εφαρμογή της επιφύλαξης των χρηστών ηθών σχετικοποιούνται ατομικά δικαιώματα, των οποίων η σχετικοποίηση δεν ήταν στις προθέσεις του συντακτικού νομοθέτη. Επίσης, επικαλείται το εξ' αντιδιαστολής επιχείρημα από τη διάταξη του άρθρου 13§2 εδ. β' όπου η ελευθερία της λατρείας κατοχυρώνεται υπό την επιφύλαξη των χρηστών ηθών⁴⁴. Θεωρεί, δηλαδή, ότι όπου ο νομοθέτης θέλησε να θέσει ένα δικαίωμα υπό την επιφύλαξη των χρηστών ηθών, το έπραξε *expressis verbis*. Ο ερμηνευτής δεν μπορεί να συνάγει άλλους περιορισμούς καθώς έτσι ασκεί συντακτική εξουσία⁴⁵. Ο Τσάτσος, ξεκινώντας και αυτός από τον ερμηνευτικό κανόνα ότι η ειδική διάταξη υπερισχύει της γενικής, αποκρούει την ισχύ της επιφύλαξης των χρηστών ηθών και για τα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα με τη σκέψη ότι έτσι θεσπίζονται ανεπίτρεπτοι περιορισμοί σε ανεπιφύλακτα δικαιώματα. Ο κανόνας υπεροχής της ειδικής διάταξης ισχύει όχι μόνο ως προς τον καθορισμό του πεδίου προστασίας, αλλά και για το θέμα της δυνατότητας περιορισμού του δικαιώματος. Επισημαίνει, ακόμα, ότι το 25§1 δε θεμελιώνει την αποδοχή άγραφων ή σύμφυτων περιορισμών των δικαιωμάτων για τα οποία δεν προβλέφθηκαν ρητά επιφυλάξεις⁴⁶. Ο Δαγτόγλου υποστηρίζει, τέλος, ότι από τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται το δικαίωμα του άρθρου 5§1, ο αναφερόμενος στα χρηστά ήθη δεν μεταβιβάζεται σε άλλα ατομικά δικαιώματα καθώς όπου τον θέλησε τον ανέφερε ρητά ο

---

⁴⁴ οπ. παρ σελ. 179

⁴⁵ οπ. παρ σελ. 216

⁴⁶ Τσάτσος Δημήτριος Θ., «Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα Ι, Γενικό μέρος», τόμος Γ', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ 267-268

συντακτικός νομοθέτης⁴⁷. Ο ίδιος, βέβαια σε άλλο σημείο, φαίνεται να υποχωρεί από αυτή τη θέση, δεχόμενος τα χρηστά ήθη ως περιορισμό της ελευθερίας γνώμης και της γενικής οικονομικής ελευθερίας⁴⁸.

Β] Στον αντίποδα, βρίσκεται η θεωρία της γενικής εφαρμογής. Κατά τον Παντελή με την επιφύλαξη του άρθρου 5§1 διακηρύσσεται ότι καμιά ελευθερία ούτε επιμέρους δικαίωμα δεν είναι χωρίς περιορισμό. Συνάγεται δε ο εξής ερμηνευτικός κανόνας: η ελευθερία επιδέχεται εκείνους τους περιορισμούς χωρίς τους οποίους δε θα μπορούσε να υπάρξει ελευθερία. Η εφαρμογή του 5§1 διαχέεται έτσι και στις άλλες διατάξεις περί ατομικών ελευθεριών. Ως εκ τούτου χαράσσονται όρια ακόμα και για τα φαινομενικά ανεπιφύλακτα δικαιώματα⁴⁹. Οι τρεις περιορισμοί του 5§1 επιτρέπουν να θεμελιωθούν στο ίδιο το Σύνταγμα περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων τα οποία δεν περιστέλλει επιφύλαξη νόμου. Ο νόμος μπορεί να τα περιορίσει, αφήνοντας ανέπαφο όμως το ουσιαστικό τους περιεχόμενο⁵⁰. Τα χρηστά ήθη συγκεκριμένα δεν περιορίζουν εξωτερικά τα ατομικά δικαιώματα αλλά διευκρινίζουν εκ των έσω τα όρια κάθε ελευθερίας⁵¹.

Υποστηρικτής της θεωρίας της γενικής εφαρμογής είναι και ο Α. Δημητρόπουλος, ο οποίος πρώτα απ' όλα, τονίζει τον οριοθετικό και όχι περιοριστικό χαρακτήρα της τριάδας του 5§1. Τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη δεν περιορίζουν αλλά κατά νομική ακριβολογία οριοθετούν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.

---

⁴⁷ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Α' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ. 151

⁴⁸ οπ. παρ. σελ. 420 και Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμος Β' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή σελ. 1013

⁴⁹ Παντελής Αντώνης, «Ζητήματα συνταγματικών επιφυλάξεων», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1984, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 132-133

⁵⁰ οπ. παρ. σελ. 186-187

⁵¹ οπ. παρ. σελ. 190

Κατά τον Δημητρόπουλο, η απάντηση στο ερώτημα αν τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη οριοθετούν όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα, πρέπει, για την ταυτότητα του λόγου, να είναι ενιαία. Αν το Σύνταγμα και τα δικαιώματα των άλλων συνιστούν γενικές οριοθετήσεις κατά τον ίδιο τρόπο και τα χρηστά ήθη αποτελούν γενική οριοθέτηση⁵². Οι γενικές οριοθετήσεις, άλλωστε, προκύπτουν σαφώς από το Σύνταγμα και αποτελούν θεμελιώδεις κανόνες της συνολικής έννομης τάξης, που εφαρμόζονται τόσο στα περιορισμένα όσο και στα ανεπιφύλακτα δικαιώματα. Πρόκειται για αντικειμενικές συνταγματικές αρχές, που αφορούν την γενικότερη ανθρώπινη δράση μέσα στο όλο δικαιοσύστημα. Δεν αφορούν μόνο την άσκηση δικαιωμάτων από τους φορείς αλλά καθοδηγούν και τη δράση της διοίκησης⁵³.

Τα χρηστά ήθη οριοθετούν ταυτόχρονα με το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και όλα τα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα. Το επιχείρημα ότι η διάταξη του 5§1 ως γενική υποχωρεί έναντι των ειδικότερων διατάξεων δεν είναι πειστικό⁵⁴, αφού η σχέση γενικού προς ειδικού δεν είναι απαραίτητα σχέση αλληλοαποκλεισμού. Αντιθέτως, στις περιπτώσεις που έχουμε συμφωνία γενικής και ειδικής διάταξης ή σιωπή της ειδικής, η γενική διάταξη ισχύει και συνεφαρμόζεται (*lex generalis con lex specialis simul in usu est*)⁵⁵. Το επιχείρημα *a contrario* από τη ρητή αναφορά των χρηστών ηθών στα άρθρα 13§2 εδ. β και 93§2 επίσης αντικρούεται, καθώς και στο άρθρο 16 αναφέρεται ειδικά η υπακοή στο Σύνταγμα ως οριοθέτηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν αποτελεί ταυτόχρονα και γενική οριοθέτηση εφαρμοζόμενη σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα ακόμα και όταν δεν αναφέρεται ρητά⁵⁶. Με την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με τα χρηστά ήθη και τη

---

⁵² Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 175

⁵³ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 176

⁵⁴ οπ. παρ σελ. 186

⁵⁵ οπ. παρ σελ. 176-177

⁵⁶ οπ. παρ σελ. 186

μορφοποίηση του περιεχομένου τους ικανοποιείται άλλωστε και το επίκαιρο αίτημα της «ηθικοποίησης του δικαίου». Ορθά υποστηρίζεται ότι κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξίας και των συνταγματικών δικαιωμάτων που την εξειδικεύουν, έρχεται σε αντίθεση προς τα χρηστά ήθη. Τα χρηστά ήθη αφορούν όλο το πλέγμα των ανθρώπινων σχέσεων και όχι μόνο τη γενετήσια ηθική· αναδεικνύουν την συμπεριφορά του έντιμου ανθρώπου, ενισχύουν την εμπιστοσύνη των κοινωνιών του δικαίου και συνεξελίσσονται με τη γενικότερη κοινωνική εξέλιξη. Η εφαρμογή των χρηστών ηθών ως γενική οριοθέτηση στοχεύει στην αποτροπή της ανήθικης άσκησης δικαιώματος. Ο κοινός νομοθέτης, δηλαδή, δεν μπορεί να επιτρέψει άσκηση θεμελιώδους δικαιώματος αντίθετη στα χρηστά ήθη. Από τη άλλη, δεν επιτρέπεται στον κοινό νομοθέτη η εισαγωγή αδικαιολόγητων περιορισμών ή οριοθετήσεων με πρόσχημα την τήρηση των χρηστών ηθών, καθώς οι όποιες ρυθμίσεις ελέγχονται πάντοτε ως προς τη συμφωνία τους με το Σύνταγμα⁵⁷.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα χρηστά ήθη είναι μια αόριστη νομική έννοια, κριτήριο προσδιορισμού της οποίας είναι οι ηθικές αντιλήψεις του μέσου χρηστού και δίκαιου ανθρώπου. Πρόκειται για έννοια μεταβλητή μέσα στο χρόνο που δεν προκύπτει από εξωσυνταγματικούς κώδικες ηθικών αξιών αλλά από την τρέχουσα κοινωνική ηθική. Τα χρηστά ήθη βρίσκονται διάσπαρτα στα νομοθετικά κείμενα αλλά και στο Σύνταγμα, όπου αποτελούν τμήμα της οριοθετικής τριάδας του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας(5§1). Δε συνιστούν περιορισμό αλλά οριοθέτηση, αφού δε συρρικνώνουν το νόμιμο γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος, αντίθετα χαράσσουν τον ευρύτερο δυνατό χώρο εντός του οποίου μπορεί να ασκηθεί το

---

⁵⁷ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 187 επ.

δικαίωμα. Οι δύο αυτοί όροι δεν πρέπει να συγχέονται στη νομική σκέψη. Ως γενική οριοθετική ρήτρα ορθά υποστηρίζεται ότι η ισχύς των χρηστών ηθών επεκτείνεται και στα υπόλοιπα θεμελιώδη δικαιώματα. Η λειτουργία αυτή των χρηστών ηθών ως γενικής οριοθετικής ρήτρας των συνταγματικών δικαιωμάτων βρίσκει αντίθετη μερίδα της θεωρίας που βλέπει στη γενικευμένη εφαρμογή αυτής της ρήτρας έναν ανεπίτρεπτο περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η άποψη αυτή προφανώς δε συμβαδίζει με την αναγκαία στη σύγχρονη εποχή τάση ηθικοποίησης του δικαίου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ως χρηστά ήθη ορίζονται οι ηθικές αντιλήψεις του μέσου χρηστού κοινωνικού ανθρώπου. Ο προσδιορισμός τους γίνεται από το δικαστή με βάση αντικειμενικά κριτήρια που αντλούνται από την υπάρχουσα κοινωνική ηθική και όχι βάσει των προσωπικών του αντιλήψεων. Στο Σύνταγμα γίνεται αναφορά στα χρηστά ήθη, στα άρθρα 5§1, 13§2 εδ. β' και 93§2. Με αφορμή, μάλιστα, την αναφορά στο 5§1 υπάρχει διχογνωμία ως προς τη φύση και τη λειτουργία τους. Οι υποστηρικτές της πρώτης γνώμης, δε διακρίνουν μεταξύ περιορισμών και οριοθετήσεων, ενώ αντιλαμβάνονται τα χρηστά ήθη ως περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων, ο οποίος πρέπει να εφαρμόζεται μόνο όπου ρητά αναφέρεται. Η δεύτερη άποψη διαχωρίζει τους δύο όρους, καταλήγοντας ότι τα χρηστά ήθη αποτελούν γενική οριοθέτηση που καλύπτει όλα τα ατομικά δικαιώματα. Η άποψη αυτή κρίνεται ως ορθότερη, καθώς τα χρηστά ήθη είναι τμήμα της γενικότερης ρήτρας χρηστότητας που ως γενική οριοθέτηση αποτελεί αντικειμενική συνταγματική αρχή που διέπει το σύνολο της έννομης τάξης.

SUMMARY

Good morals can be defined as the minimal understanding by a civilised and fair person of ethical values. The determination of the meaning of “good morals” by the judge should be objective, based on what the general moral conception in a certain social group is and not depending on personal attitudes or opinions. In the greek Constitution, good morals pertain to the articles 5§1, 13§2 and 93§2. In relevance to the article 5§1, there has been a theoretical dispute, concerning the nature and function of good morals as a restriction or a definer of civil rights. Those who support the first opinion do not distinct restrictions from definers and hold that unless it is specifically mentioned, good morals can not apply to a civil right. According to the second thesis, on the other hand, it is pointed out that there should be a distinction between the two terms and that good morals should be considered as a generic definer applying to all rights. This argument seems to be more persuasive, as good morals should be examined as an integrity clause, a generic constitutional rights definer covering the whole system of law.

ΛΗΜΜΑΤΑ – LEMMAS

▪ Χρηστά ήθη	good morals
▪ Συνταγματικά δικαιώματα	constitutional rights
▪ Ατομικά δικαιώματα	civil rights
▪ Οριοθέτηση	definer
▪ Περιορισμός	restriction
▪ Κοινωνική ηθική	social ethics
▪ Ρήτρα χρηστότητας	integrity clause

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΕΝΝΟΙΑ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ – ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΥΠΑΙΤΙΟΥ ΣΥΖΥΓΟΥ

ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΤΜ. Γ' 1562 / 1983

Πρόεδρος : Ξ. Ξανθόπουλος Εισηγητές: Α. Τζένος

Περίληψη: Χρηστά ήθη είναι οι άγραφοι κανόνες της κοινωνικής ηθικής που επικρατεί σε ορισμένο τόπο και χρόνο, οι οποίοι εφαρμόζονται ως κανόνες της αρμόζουσας συμπεριφοράς του ατόμου. Όταν το Σύνταγμα ή ο νόμος παραπέμπει στα χρηστά ήθη, η παραπομπή αυτή γίνεται όπως σε πηγή δικαίου, οπότε και οι άγραφοι κανόνες εξομοιώνονται προς τον νόμο. Η άσκηση του ατομικού δικαιώματος της προσωπικότητας, από το οποίο απορρέει και το δικαίωμα διαζεύξεως, δεν πρέπει κατά το αρθρ. 5 παρ. 1 του Σ. να παραβιάζει τα χρηστά ήθη.

Κείμενο απόφασης: Επειδή κατά το άρθρον 5 παρ. 1του ισχύοντος Συντάγματος, έκαστος δικαιούται να αναπτύσσει ελευθέρως την προσωπικότητά του και να συμμετέχει εις την κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφ' όσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. Η διάταξις αυτή, ήτις αποτελεί την συνισταμένην των επί μέρους ατομικών ελευθεριών, θέτει τα εν αυτή πλαίσια εντός των οποίων πρέπει να ασκούνται τα εκ της προσωπικότητος αυτού, απορρέοντα δικαιώματα του ατόμου εν οίς καταλέγεται και το της διαζεύξεως οικογενειακόν δικαίωμα. Εξ άλλου "χρηστά ήθη" είναι οι άγραφοι κανόνες της κρατούσης κοινωνικής ηθικής, οι εφαρμοζόμενοι εις ωρισμένον τόπον και χρόνον ως κανόνες της αρμοζούσης συμπεριφοράς του ατόμου. Όταν εις τα χρηστά ήθη παραπέμπει το Σύνταγμα ή ο νόμος, η παραπομπή αυτή γίνεται ως εις πηγήν δικαίου, ότε και οι άγραφοι κανόνες

εξομοιούνται προς τον νόμον. Το δε περιεχόμενον των "χρηστών ηθών" ως κανόνος δικαίου, διαγιγνώσκεται τη βοήθεια των διδαγμάτων της κοινής πείρας, εξ ως προκύπτει, ότι τα χρηστά ήθη προσδιορίζουν και αντανακλούν την συμπεριφοράν παντός εντίμου και έμφρονος κοινωνικού ανθρώπου. Τούτων δοθέντων, η διαληφθείσα διάταξις της παρ. 1 του άρθρου 1 του Ν.868/1979, δι' ης παρέχεται υπό τους εν αυτή όρους το δικαίωμα και εις τον υπαίτιον σύζυγον όπως, ζητήσει την διάζευξιν υπό τους περιορισμούς μάλιστα των των διατάξεων εν αριθμοίς 1 και 2 του άρθρου 2 του ως είρητια νόμου και την παρεχομένην δια του άρθρου 3 παρ. 1 του ιδίου νόμου δυνατότητα όπως κηρυχθή υπαίτιος του διαζυγίου ο ενάγων, ουδόλως θάλπει συμπεριφοράν ανέτιμον και αντικειμένην εις την ηθικήν τάξιν, του νομοθέτου αποβλέψαντος, καθ' α εν τη ηγουμένη αιτιολογία διελήφθη, εις την θεραπείαν νοσηρών κοινωνικών καταστάσεων και την αποτροπήν δημιουργίας διαλυτικών φαινομένων.

[Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών Έτος 1984, Τόμος 51, σελ 627]

**ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ – ΦΑΛΚΙΔΕΥΣΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ
ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ 398/1975**

Πρόεδρος ο κ. Κ. Ζάχαρης Εισηγητής ο κ. Χ. Καθάριος αρεοπαγίτης
Δικηγόροι οι κ.κ. Κ. Ι. Παπαδημητρίου, Α. Βαρυμποπιώτης

Ήθη χρηστά. — δικαιοπραξία αντιβαίνουσα εις χρηστά ήθη κατ' άρθρ. 178 ΑΚ. — κριτήριο χρηστών ηθών. — αντίθεσις εις ήθικήν προκύπτουσα εκ του περιεχομένου της δικαιοπραξίας εν όψει του συνόλου των συνοδευουσών ταύτην περιστάσεων, ουχί δε μεμονωμένους του κινήσαντος αιτίου ή του υποκειμένου αυτή σκοπού.

Απόσπασμα απόφασης: Επειδή κατά τό άρθρ. 178 ΑΚ δικαιοπραξία αντιβαίνουσα εις τα χρηστά ήθη είναι άκυρος. Κατά την έννοιαν της διατάξεως ταύτης ως κριτήριο των χρηστών ηθών, χρησιμεύουσιν αι ιδέαι του εκάστοτε κατά την γενικήν αντίληψιν χρηστώσ και έμφρόνως σκεπτόμενου κοινωνικού άνθρωπου, ή δε προς ταύτα αντίθεσις, ή καθιστώσα άκυρον την δικαιοπραξίαν, κρίνεται εκ του περιεχομένου αυτής, εν όψει και του συνόλου των συνοδευουσών ταύτην περιστάσεων, ούχί δε μεμονωμένως εκ του κινήσαντος αιτίου ή του υποκειμένου αυτή σκοπού.[...]

**ΈΝΝΟΙΑ ΧΡΗΣΤΩΝ ΗΘΩΝ – ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗ ΣΥΝΟΛΟΥ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΙΚΑΣ
ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ 2105/1986**

Πρόεδρος: Π. Λογοθέτης Εισηγητής: Γ Κασσίμης

Περίληψη: Χρηστά ήθη - Προίκα. Έννοια χρηστών ηθών: λαμβάνονται υπ' όψιν οι κρατούσες αντιλήψεις του μέσου ανθρώπου κατά το χρόνο που καταρτίζεται η δικαιοπραξία. Η μεταβίβαση του συνόλου της ακίνητης

περιουσίας , ως εκπλήρωση νόμιμης υποχρέωσης του προικοδοτή δεν αντίκειται στα χρηστά ήθη.

Απόσπασμα απόφασης: Επειδή κατά την έννοια της διατάξεως του άρθρου 178 του Α.Κ. που, όπως μεταγλωττίσθηκε, ορίζει ότι "δικαιοπραξία που αντιβαίνει στα χρηστά ήθη είναι άκυρη", ως χρηστά ήθη λογίζονται όχι οι απλές περί ηθικής αντιλήψεις και μάλιστα του δικαστού ή των διαδίκων, αλλά οι, κατά τον χρόνο καταρτίσεως της δικαιοπραξίας, κρατούσες αντιλήψεις του μέσου ανθρώπου, ως μέλους του κοινωνικού συνόλου, περί των ορίων εντός των οποίων πρέπει να περιορίζεται, κατά την κατάρτιση της δικαιοπραξίας η δραστηριότητα των δικαιοπρακτούντων, ώστε να θεωρείται σύμφωνη με τη χρηστή και έμφρονη συναλλακτική συμπεριφορά, κρινόμενες όχι σύμφωνα με τα μεμονωμένα αίτια που ωδήγησαν στην κατάρτιση της δικαιοπραξίας ή από τα ελατήρια και γενικότερα τους σκοπούς που υποκίνησαν τους δικαιοπρακτούντες, αλλ' απ' το σύνολο των συνθηκών και περιστάσεων που συνοδεύουν τη δικαιοπραξία. Έτσι, μόνος ο τρόπος συνάψεως της δικαιοπραξίας, ή το αίτιο που υπεκίνησε, στην κατάρτισή της, τους δικαιοπρακτούντες, αμφοτέρους ή τον ένα από αυτούς, ως και ο σκοπός για τον οποίο καθένας τους επεδίωξε την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, και αν ακόμη δεν συμφωνούν προς τα παραγγέλματα της ηθικής, δεν προσδίδουν αναγκαίως στη δικαιοπραξία αντίθεση προς τα χρηστά ήθη (βλ. σχ. Ολ. Α.Π. 398/1975).[...]

[Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών Έτος 1987 Τόμος 54 σελ. 769]

**ΣΧΕΣΗ ΠΑΛΛΑΚΙΑΣ - ΜΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ
ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΤΜ. Α 751 / 1989**

Πρόεδρος: Α. Παπαθανασίου Εισηγητής: Δ. Τζούμας

Περίληψη: Άκυρη η διάταξη τελευταίας βούλησης που αντιβαίνει στα χρηστά ήθη. Δεν αντίκειται (καθ' εαυτή) στα χρηστά ήθη η με διάταξη τελευταίας βούλησης κατάλειψη περιουσίας σε πρόσωπο με το οποίο ο διαθέτης τελούσε σε σχέση παλλακίας, ή είχε σαρκικές σχέσεις, εκτός αν από τη σχετική διάταξη προκύπτει εκδήλωση αδικαιολόγητης περιφρόνησης προς εγγύτατα πρόσωπα της οικογένειας αυτού.

Απόσπασμα απόφασης: Κατ' εφαρμογή του άρθρου 178 Α. Κ. διάταξη τελευταίας βουλήσεως, αντιβαίνουσα εις τα χρηστά ήθη είναι άκυρη. Ως κριτήριο των "χρηστών ηθών" χρησιμεύει το περί ηθικής συναίσθημα του κατά γενική αντίληψη χρηστού, έμφρονος και υγιώς σκεπτόμενου κοινωνικού ανθρώπου, δια την κρίση δε περί της αντιθέσεως της διατάξεως τελευταίας βουλήσεως προς τα χρηστά ήθη, λαμβάνονται υπόψη το περιεχόμενο και τ' αποτελέσματα της διατάξεως, τα κινήσαντα τον διαθέτη αίτια, ο υπ' αυτού επιδιωκόμενος σκοπός και εν γένει το σύνολο των συνοδευουσών την διάταξη περιστάσεων και συνθηκών. Περαιτέρω, η δια διατάξεως τελευταίας

βουλήσεως κατάλειψη περιουσίας σε πρόσωπο με το οποίο ο διαθέτης τελούσε σε σχέση παλλακίας ή είχε σαρκικές σχέσεις, δεν ενέχει καθ' εαυτή περιεχόμενο αντικείμενο εις τα χρηστά ήθη, εκτός εάν εις την συγκεκριμένη περίπτωση η τελευταία διάταξη, ως εκ του τρόπου κατά τον οποίον εγένετο, συνιστά εκδήλωση αδικαιολογήτου περιφρονήσεως προς εγγύτατα πρόσωπα της νομίμου οικογενείας του διαθέτου (Α. Π. Ολ. 821/1977). [...]

[Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών Έτος 1990 Τόμος 57 σελίδα 197]

ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ ΤΑΙΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ «Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ»

ΜΟΝΟΜΕΛΕΣ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ 17115 / 1 988

Πρόεδρος: Δημήτριος Λοβέρδος

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 57 § 1 εδ.α' ΑΚ, όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 59 ΑΚ, στην περίπτωση του παραπάνω άρθρου, το δικαστήριο με την απόφασή του, ύστερα από αίτηση αυτού που έχει προσβληθεί και αφού λάβει υπόψη το είδος της προσβολής, μπορεί επί πλέον να καταδικάσει τον υπαίτιο, να ικανοποιήσει την ηθική βλάβη αυτού που έχει προσβληθεί. Η ικανοποίηση συνίσταται σε πληρωμή χρηματικού ποσού, σε δημοσίευμα ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις. Από τις διατάξεις αυτές, αλλά και από άλλες διατάξεις του ιδιωτικού και του δημοσίου δικαίου, προκύπτει, ότι το δίκαιο ανάγει τον άνθρωπο σε αυτοτελές αντικείμενο προστασίας και επιβάλλει το σεβασμό της προσωπικότητάς του από τους τρίτους. Η προσωπικότητα εμφανίζεται εξωτερικά με διάφορες εκφάνσεις, ενώ με τη γενική ρήτρα περί της παρανόμου προσβολής της επιτυγχάνεται ο εντοπισμός αλλά και η διεύρυνση των εκφάνσεων της προσωπικότητας, εκείνων δηλ. που, κατά την επιστήμη και τις κοινωνικές και τις συναλλακτικές αντιλήψεις, θεωρούνται προστατεύσιμες. Το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας αποτελεί ιδιαίτερη κατηγορία δικαιώματος, που δεν υπάγεται στα γνωστά, από τη θεωρία του ρωμαϊκού δικαίου, είδη δικαιωμάτων και ως εκ τούτου έχει δική του φυσιογνωμία στο σύγχρονο ιδιωτικό δίκαιο. Είναι δικαίωμα που ενδιαφέρει τη δημοσία τάξη, μη περιουσιακό, απόλυτο, δηλ. ο φορέας του μπορεί να στραφεί κατά παντός τρίτου του τον διαταράσσει, αυτοτελές για κάθε πρόσωπο και επομένως δεν μπορεί να ανήκει σε πλείονες από κοινού, ενιαίο, υπό την έννοια, ότι δεν υπάρχουν περισσότερα επί μέρους δικαιώματα αλλά ένα δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας, οι ειδικότερες εκδηλώσεις του οποίου εμφανίζονται υπό τύπον "εκφάνσεων" του ενιαίου αυτού δικαιώματος και γι' αυτό το λόγο αποκλείεται στο πρόσωπο του αυτού φορέα δημιουργία σχέσεως και συνεπώς "συγκρούσεως" δικαιωμάτων επί της ίδιας προσωπικότητας (βλ. Γ. Πλαγιαννάκος: "Το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας" ΕλλΔνη 7.101 επ., Σούρλας σε ΕρμΑΚ Εισαγ. άρθ.57-60, αριθμ.14,17,22,40-42, Αν. Τούσης:

Γεν.Αρχ.1962 § 34 σελ.229,Αν.Γαζής, "Η σύγκρουσις των δικαιωμάτων" 1959 σελ.58, ΑΠ (Ολομ.)812/1980 ΝοΒ 29.79 επ. ΕΑ 1013/1987). Προσβολή της προσωπικότητας υπάρχει σε κάθε πράξη τρίτου προσώπου με την οποία διαταράσσεται, κατά τη στιγμή της προσβολής, η υπάρχουσα κατάσταση ως προς τις διάφορες εκφάνσεις της προσωπικότητας. Δεν αρκεί όμως απλή προσβολή αλλά επί πλέον απαιτείται να είναι και παράνομη. Το παράνομο είναι ευχερές να διακριβωθεί, όταν υπάρχει διάταξη που απαγορεύει συγκεκριμένη πράξη και προσβάλλει κάποια "έκφανση" της προσωπικότητας, ανεξάρτητα σε ποιο τμήμα του δικαίου, ιδιωτικού ή δημοσίου υπάρχει αυτή η διάταξη, όπως, αντίθετα το παράνομο δεν υπάρχει στις περιπτώσεις που το δίκαιο δίνει ρητώς δικαίωμα προσβολής ορισμένων εκφάνσεων της προσωπικότητας του άλλου (άρθρ.284,282 ΑΚ, 2 Π.Κ.). Όταν δεν συμβαίνει αυτό και ενόψει του ότι το επί της ίδιας προσωπικότητας δικαίωμα του ενός διασταυρώνεται με το αντίστοιχο δικαίωμα των άλλων, τότε ανακύπτει το πρόβλημα της αξιολογήσεως και της σταθμίσεως "αξιών", εκατέρωθεν δικαιωμάτων, συμφερόντων και εννόμων αγαθών, ποιά αξία ποιό δικαίωμα, ποιό συμφέρον, ποιό έννομο αγαθό είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση σπουδαιότερο από το άλλο και μέχρι ποίου σημείου φθάνει η νομική σημασία καθ' ενός απ' αυτά στην περιοχή του δικαιώματος επί της ίδιας προσωπικότητας, επί τη βάσει γενικών αρχών, που συνάγονται είτε από το συνολικό πνεύμα της νομοθεσίας και τις επί μέρους διατάξεις, από το πνεύμα των οποίων μπορεί να αρυσθεί κανείς τις κατά προτίμηση γενικότερες τάσεις και κατευθύνσεις της νομοθεσίας, είτε από το πολιτιστικό ιδεώδες του οποίου φέρει τη σφραγίδα η έννομη τάξη και του επί του ιδεώδους τούτου θεμελιουμένου "πίνακος αξιών" (βλ. Γ. Πλαγιαννάκος ό.π. σελ.170 και εκεί παρ. Γερμ. Ακυρ. ΝοΒ 1962.942). Με βάση την αξιολόγηση αυτή θα υπερισχύσει το σπουδαιότερο δικαίωμα και μόνο, αν το δικαίωμα αυτό είναι το δικαίωμα εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου η προσβολή δεν θα είναι παράνομη εκτός εάν η ενάσκηση του επικρατέστερου δικαιώματος είναι ανεπίτρεπτη, κατά το άρθρο 281 ΑΚ, γιατί, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, αντίκειται προφανώς στην καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή υπερβαίνει προφανώς τα όρια που διαγράφει ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός τού κατά προτίμηση προστατευομένου αυτού δικαιώματος. Από την πλευρά εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου δεν απαιτείται πταίσμα -δόλος ή αμέλεια - εκτός εάν ζητείται αποζημίωση, κατά τις περί αδικοπραξιών διατάξεις ή ικανοποίηση της ηθικής βλάβης. Εξάλλου, η προσωπικότητα του ανθρώπου προστατεύεται και από σειρά διατάξεων του ισχύοντος Συντάγματος, ως προς τα ατομικά δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Οι διατάξεις αυτές και οι αντίστοιχες διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου τελούν μεταξύ τους σε εσωτερική λογική και νομική ενότητα, οπότε, βάσει της θεωρίας των "αντανακλαστικών επενεργειών" στην περιοχή του ιδιωτικού δικαίου, των ατομικών δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών που θεσπίζονται από το Σύνταγμα, η νομική σημασία των συνταγματικών αυτών δικαιωμάτων και ελευθεριών δεν εξαντλείται στις μεταξύ του κράτους, ως πολιτειακής εξουσίας, και των πολιτών σχέσεις αλλά επεκτείνεται και στις μεταξύ των πολιτών, ως υποκειμένων ιδιωτικού δικαίου, έννομες σχέσεις, (Γ. Πλαγιαννάκος

ό.π. σελ.165 και εκεί παρ.): Έτσι, με το άρθρο 2 του Συντάγματος διακηρύσσεται, ότι ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, υπό την έννοια ότι η πολιτεία οφείλει να σέβεται την αξία του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου αλλά και να την προστατεύει, δηλ. να μεριμνά για την αποτροπή της προσβολής της, εκ μέρους των φορέων της εξουσίας αλλά και εκ μέρους ιδιωτών (βλ. Αρ. Μάνεση: "Ατομικές Ελευθερίες" έκδ.1982 σελ.110). Με βάση την κεντρική αυτή αντίληψη για την αξία του ανθρώπου, έχουν περιληφθεί στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος υπό τον τίτλο, Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα, μεταξύ των άλλων, οι διατάξεις του άρθρου 5, για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, του άρθρου 13, για την ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, των άρθρων 14,15 για την πνευματική ελευθερία, ελευθερία του στοχασμού, ενώ με το άρθρο 106 § 2 ορίζεται, ότι η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται εις βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Με τις διατάξεις αυτές προσδιορίζεται η έκταση και το βάθος της προσωπικότητας και οι κύριες εκφάνσεις της, με βάθος την ανθρώπινη αξία και το απαραβίαστο αυτής και καθιερώνεται η αξία της προσωπικότητας και σε τομείς που δεν καλύπτει το ιδιωτικό δίκαιο. Με βάση τον προσδιορισμό της προσωπικότητας, κατά τα συνταγματικά αξιολογικά κριτήρια και την ευρύτερη αντίληψη που απορρέει απ' αυτά, περί της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως και του απολύτου σεβασμού της ανθρώπινης αξίας και του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, από τον οποίο εκπηγάζουν οι κοσμοθεωριακές του πεποιθήσεις, που προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό και την ελεύθερη πορεία του και τη θέση του απέναντι στο μυστήριο της ζωής, προκύπτει, ότι η έκφανση της προσωπικότητας που πρέπει να προστατεύεται από κάθε προσβολή είναι και το θρησκευτικό συναίσθημα, που έμμεσα προστατεύεται και με τις διατάξεις των άρθρων 198-200 Π.Κ., και η πίστη που απορρέει από αυτό. Η πίστη, που κατά τον κλασικό ορισμό είναι, "ελπιζομένων υπόσταση πραγμάτων έλεγχος ου βλεπτομένων" (Παύλος προς Εβραίους κεφ.ΙΑ.1.) εισδύει στο μυστήριο των μεταφυσικών αληθειών και παρέχει γνώσεις για την υπεραισθητή, υπερεμπειρική και υπερβατική πραγματικότητα, οι οποίες ικανοποιούν τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, αποτελεί δε γεγονός ελεύθερης επιλογής και ηθικής ευθύνης της συνειδήσεώς του, είναι πράξη υψηλής ποιότητας, στην οποία χωρεί με ελευθερία η προσωπικότητα του ανθρώπου και συνιστά ένα από τα κεντρικότερα και ευτυχέστερα βιώματα του ανθρώπου (βλ. Αθ.Δεληκωστόπουλου:Σύγχρονα προβλήματα απολογητικής σελ.61 επ., του ιδίου Επιστημολογική θεώρηση της Θεολογίας, σελ.29 επ.). Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, θρησκευτική ελευθερία, που καθιερώνεται από το άρθρο 13 του Συντάγματος δεν είναι απλώς ελευθερία της γνώμης αλλά ευρύτερο δικαίωμα που απαρτίζεται από μερικότερα δικαιώματα που είναι α) το δικαίωμα καθενός να πρεσβεύει οποιαδήποτε θρησκεία επιθυμεί και θεωρεί, ότι ικανοποιεί καλύτερα από κάθε άλλη θρησκεία το θρησκευτικό του συναίσθημα, β) το δικαίωμα να μη πρεσβεύει καμιά θρησκεία, να μη πιστεύει στο Θεό, δηλ. να είναι άθρησκος, χωρίς θρησκευτικό συναίσθημα ή άθεος, αρνούμενος την

ύπαρξη του Θεού, ή να μη πρεσβεύει ορισμένη μόνο θρησκεία ή ορισμένες μόνο αρχές της, κατ'αρχήν, απ' αυτόν πρεσβευόμενης θρησκείας, γ) Το δικαίωμα να διατηρεί μυστικές τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, δ) το δικαίωμα να μεταβάλλει κατ' επανάληψη και κατά βούληση θρήσκευμα, υπό τον περιορισμό, ότι δεν μπορεί να εμφανίζεται, ότι πρεσβεύει ορισμένο θρήσκευμα, το οποίο στην πραγματικότητα πρεσβεύει και ε) Το δικαίωμα να διακηρύσσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Όμως η απόλαυση της θρησκευτικής ελευθερίας, όπως και όλων των άλλων ατομικών ελευθεριών, είναι δυνατή μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις δηλ. ορισμένους περιορισμούς, που, πέραν των περί προσηλυτισμού διατάξεων, απαριθμούνται στο άρθρο 13 του Συντάγματος και είναι α) η δημοσία τάξη και τα, εις την γενική έννοια αυτής περιλαμβανόμενα χρηστά ήθη, υπό την έννοια του συνόλου των θεμελιωδών, πολιτειακών, κοινωνικών, οικονομικών και ηθικών αρχών και αντιλήψεων που κυριαρχούν στην Ελλάδα, ρυθμίζουν την ειρηνική και ήρεμη συνύπαρξη και συμβίωση ("ου γαρ τοις ψηφίσμασι αλλά τοις ήθεσι καλώς οικείσθαι τας πόλεις" Ισοκράτης) χαρακτηρίζουν την Ελληνική Κοινωνία και αντιπροσωπεύουν την περί του πρέποντος λαϊκή συνείδηση και το αίσθημα πάντων των συνετών και δικαίως σκεπτόμενων ανθρώπων και β) τα καθήκοντα απέναντι στο Κράτος, υπό την έννοια των υποχρεώσεων που αναφέρονται σε ζωτικά συμφέροντα της πολιτείας, και οι νόμοι, υπό την έννοια των "γενικών" νόμων, που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το κοινωνικό σύνολο, όπως εκείνοι που αφορούν, στην παιδεία, στην εθνική άμυνα, στη δημόσια υγεία, στη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών κ.λ.π. Εξάλλου, στα μέτρα της πολιτείας, για την προστασία των θρησκειών γενικά και όχι μόνο της "επικρατούσας" θρησκείας της Ανατολικής Ορθόδοξου του Χριστού Εκκλησίας, που καθιερώνεται από το Σύνταγμα για λόγους ιστορικούς και έχει ορισμένα προνόμια που όμως δεν επεκτείνονται και στους οπαδούς της, αφού αυτό θα συνιστούσε παραβίαση της αρχής της θρησκευτικής ισότητας των ατόμων, περιλαμβάνονται και οι ποινικές διατάξεις των άρθρων 198-200 Π.Κ. το αντικείμενο προστασίας των οποίων εντοπίζεται στη θρησκευτική ειρήνη και έμμεσα στο θρησκευτικό συναίσθημα των πολιτών και ακόμη στην επικρατούσα και τις άλλες γνωστές θρησκείες, δηλ. στο ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας (βλ. Σπ. Τρωϊάνος, παραδ. Εκκλησιαστικού Δικαίου σελ.89,91,92,102 και εκεί παρ. Γ.Μαριδάκης Ι.Δ.Δ.(1967) τομ 1.336, Αν.Μαρίνος "Η θρησκευτική Ελευθερία" σελ.102 επ.109,110 και εκεί σημ., Αγγ.Μπουρόπουλος: Ερμ.Ποιν.Κ. υπ' άρθ.198 επ.σελ.184 επ.186 επ. Ηλ.Γάφος "επιβουλή της θρησκευτικής ειρήνης"Π.Χ. Η' 513 επ., πρβλ. Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη: "πολιτική αγωγή στην ποινική δίκη", σελ.104-105 και εκεί παρ. Γ.Κρίππας "Το έγκλημα της κακοβούλου βλασφημίας" Π.Χ. ΚΕ' 459 επ. και εκεί παρ. ΣτΕ 4079/1976 τμ.Γ, ΑΠ 233/1978 ΝοΒ 26.547 επ.). Η προστασία αυτή των θρησκευτικών συναισθημάτων, της θρησκευτικής ελευθερίας γενικότερα, επιβάλλεται, γιατί αποτελούν ηθικοκοινωνικές αξίες, κοινωνικά και νομικά συμφέροντα, άξια προστασίας, προς όφελος του πολιτισμού και του Κράτους. Η θρησκεία είναι καθαρά ατομική υπόθεση, όπως εσωτερική σχέση της ψυχής προς τον Θεό, περί της οποίας το κράτος μπορεί να αδιαφορήσει, αλλά αποτελεί τη βάση του

Κράτους, παράγοντα πνευματικού πολιτισμού, που ασκεί επιρροή όχι μόνο στα αισθήματα και τις σκέψεις αλλά και στις πράξεις του ανθρώπου (βλ. Ηλ.Γάφος: ό.π. Π.Χ. Η' 513 επ. και εκεί σημ.).Εξάλλου, κατά το άρθρο 5 § 1 του Συντάγματος, καθένας έχει το δικαίωμα, να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. Με τη διάταξη αυτή, που αποτελεί τη συνισταμένη των επί μέρους ατομικών Ελευθεριών (βλ. ΑΠ 1562/1983 ΕΕΝ 51.267) τα χρηστά ήθη τίθενται κι εδώ, ως κριτήριο των ορίων προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων, κατά την ενάσκηση της ελευθερίας για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και τη συμμετοχή του πολίτη στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας και μάλιστα σε ίση μοίρα προς το Σύνταγμα. Αλλά η αντίθετη προς τα χρηστά ήθη ενέργεια και εφόσον συντρέχουν και επί πλέον συνθήκες που καθιστούν την αντίθεση αυτή έντονη, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως καταχρηστική, ιδίως όταν αφορά στην άσκηση της ατομικής οικονομικής δραστηριότητας, βάσει της διατάξεως του άρθρου 25 § 2 του Συντάγματος (βλ. και άρθρ.106 § 3 Σύνταγμα.)η οποία παρά τις, εξαιτίας του κινδύνου από την εφαρμογή της, επιφυλάξεις, που φθάνουν μέχρι του χαρακτηρισμού της, ως *lex imperfecta*, δηλ. ατελούς διατάξεως που δεν συνεπάγεται κυρώσεις (βλ. Φ.Βελγερής "οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου"-1982 σελ,26-27) θα πρέπει, κατ' αρχήν να θεωρηθεί, ότι έχει το νόημα που εκφράζει η λεκτική της διατύπωση, δηλ. ότι απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος, με συνέπεια, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να αίρεται η συνταγματική προστασία του δικαιώματος και να απαγορεύεται η άσκησή του (ΑΠ 717/1985 ΝοΒ 34.560, ΑΠ (Ολομ.) 17/1978 ΝοΒ 26.1223 και εκεί σημ. Κ.Ι.Π., ΕΑ 1013/1987).

Με την υπό κρίση αίτηση, όπως παραδεκτά συμπληρώθηκε, κατά την προφορική επ' ακροατηρίου συζήτηση, ισχυρίζονται οι αιτούντες, νομικά και φυσικά πρόσωπα, ότι η καθής, εταιρία εισαγωγής και εκμεταλλεύσεως κινηματογραφικών ταινιών, που τις διαθέτει με σκοπό το κέρδος, σε διάφορους κινηματογράφους, όπου και προβάλλονται στο κοινό, πρόσφατα, κατά τις αρχές Οκτωβρίου 1988, εισήγαγε στην Ελλάδα την κινηματογραφική ταινία, υπό τον τίτλο "Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ", του παραγωγού και σκηνοθέτη Μάρτιν Σκορτσέζε και την διέθεσε σε κινηματογράφους των Αθηνών, μεταξύ των οποίων οι κινηματογράφοι ΟΠΕΡΑ, ΕΜΠΑΣΣΥ, ΑΘΗΝΑΙΟΝ, ΑΑΒΟΡΑ, ΤΡΟΠΙΚΑΛ, ΑΘΗΝΑ, ΝΑΝΑ, όπου και προβάλλεται δημόσια στο κοινό. Με την ταινία αυτή, σκηνές της οποίας περιγράφονται, καθυβρίζεται δημόσια και κακόβουλα η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού, προσβάλλεται το θρησκευτικό συναίσθημα και η πίστη των αιτούντων και επομένως η προσωπικότητά τους, κατά την έννοια του άρθρου 57 ΑΚ, παραβιάζεται το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη, κατά κατάχρηση του δικαιώματος της καθής, η άσκηση του οποίου προφανώς υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλουν τα χρηστά ήθη και ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του, προσβάλλεται, κατά το κοινό αίσθημα η δημοσία αιδώς, λόγω των αναφερομένων ασέμνων σκηνών της, ενώ

παράλληλα, με την προβολή της, προκαλούνται έντονες διαμαρτυρίες, διαδηλώσεις και αποδοκιμασίες, που απειλούν την τάξη και την ησυχία των πολιτών. Σύμφωνα μ' αυτά ζητείται, λόγω του κατεπείγοντος, να ρυθμιστεί, προσωρινά, η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί με ασφαλιστικά μέτρα και συγκεκριμένα: [...]

Από τις καταθέσεις των μαρτύρων, που εξετάστηκαν ενόρκως στο ακροατήριο, τα έγγραφα που επικαλούνται και προσκομίζουν οι αντίδικοι, την ένορκη βεβαίωση του μάρτυρα των αιτούντων, Κ.Μ., υπ' αριθμ.2553/24.10.1988 ενώπιον της συμβολαιογράφου Αθηνών Ν.Χ., και γενικά από την όλη αποδεικτική διαδικασία και την αυτοπρόσωπη, από το δικαστήριο θεώρηση, ως προς την επίδικη κινηματογραφική ταινία, με την παρακολούθηση της προβολής της, για την οποία προσκλήθηκαν και οι αντίδικοι, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ένορκες βεβαιώσεις των μαρτύρων των αιτούντων, υπ' αριθμ.402/2.11.1988 κ.λ.π... εφόσον έγιναν μετά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, πιθανολογούνται τα εξής πραγματικά περιστατικά: Η καθή εταιρία με την επωνυμία, United International Picture ΕΠΕ, εισάγει από το εξωτερικό και εκμεταλλεύεται, κατ' επάγγελμα, κινηματογραφικές ταινίες, τις οποίες διαθέτει σε διάφορους κινηματογράφους, που τις προβάλλουν στο κοινό. Κατά μήνα Οκτώβριο 1988, εισήγαγε στην Ελλάδα την κινηματογραφική ταινία, υπό τον τίτλο "Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ", παραγωγής και σκηνοθεσίας Μάρτιν Σκορτσέζε, την οποία διέθεσε σε διάφορους κινηματογράφους των Αθηνών, μεταξύ των οποίων είναι οι κινηματογράφοι ΟΠΕΡΑ, ΕΜΠΑΣΣΥ, ΑΘΗΝΑΙΟΝ, ΑΑΒΟΡΑ, ΤΡΟΠΙΚΑΛ, ΑΘΗΝΑ, ΝΑΝΑ, όπου και προβάλλεται. Με την ταινία αυτή, ακατάλληλη για ανηλίκους μέχρι 17 ετών, που προκάλεσε στο εξωτερικό και στην Ελλάδα, επιδοκιμασίες, ανοχή αλλά και αποδοκιμασίες, με ήπιες και έντονες διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις, επιχειρείται η αναπαράσταση της ζωής του Ιησού Χριστού, κατά το διάστημα, πριν από τη βάπτισή μέχρι και τη σταύρωσή του. [...] (παραλείπεται εκτενής περιγραφή σκηνών της ταινίας)

Μ' αυτά, διανθισμένα και ενισχυμένα με τη βοήθεια και τη δύναμη της κινηματογραφικής τέχνης, ως προς την κίνηση, την έκφραση και την εν γένει φωτογραφική αναπαράσταση και σκηνοθεσία, σε βαθμό που το κοινό να δέχεται την επίδικη κινηματογραφική ταινία σαν άλλη πραγματικότητα, χωρίς αυτή - πρέπει να σημειωθεί - να πιθανολογείται και ως άσεμνη, κατά την έννοια των διατάξεων των άρθρων 29 § 1 και 30 ν.5060/1931 (βλ. ΑΠ 1194/1987 ΝοΒ 35.1448 και εκεί παρ.), ο Ιησούς Χριστός, με την ύλη των Ευαγγελίων της χριστιανικής εκκλησίας εμφανίζεται, κατά την θείκη αλλά και την ανθρώπινη φύση του, ως αδύναμος, τρομαγμένος, ψεύτης, υποκριτής, μάγος, αλλοπρόσαλλος, μιλώντας πότε για αγάπη, πότε για φόβο, πότε για τσεκούρι και για φωτιά, με αμφιβολίες για την αποστολή του και ερωτικές φαντασιώσεις, ανομολόγητες επιθυμίες και πόθους ,διακωμωδείται, χλευάζεται και γελοιοποιείται δημοσίως, αφού ο κινηματογράφος είναι τόπος προσιτός στο κοινό, με σκοπό την εκδήλωση περιφρονησεως, οπότε και κακόβουλα βλασφημείται (πρβλ .ΑΠ 233/1978 ΝοΒ 26.547 επ.). Κι' αυτά, έστω κι' αν, στη

συγκεκριμένη περίπτωση, κίνητρο του δημιουργού υπήρξε η καλλιτεχνική δημιουργία που προστατεύεται συνταγματικά, όχι όμως πέρα από το όριο προσβολής άλλου εννόμου αγαθού, όπως το θρησκευτικό συναίσθημα των άλλων που, ως επί μέρους εκδήλωση της θρησκευτικής ελευθερίας εξίσου προστατεύεται (βλ. Γ.Κρίππας Π.Χ.ΚΕ', 459 επ.464) βρίσκονται έξω από τα πλαίσια προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, της πνευματικής ελευθερίας, της οικονομικής ελευθερίας αλλά και της θρησκευτικής ελευθερίας, αφού δεν περιορίζονται σε επί μέρους δογματικές παρεκκλίσεις, εν σχέσει με τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας και ειδικά στην εμφάνιση ενός " ανθρωπινότερου" Χριστού, αφού και μ' αυτή την εκδοχή ο Χριστός διακωμωδείται και χλευάζεται, αντιστρατεύονται προς τα χρηστά ήθη που εκπηγάζουν από τις θεμελιώδεις πολιτειακές, κοινωνικές, οικονομικές και ηθικές αρχές και αντιλήψεις που κυριαρχούν στην Ελληνική πολιτεία και αντιπροσωπεύουν την περί του πρέποντος λαϊκή συνείδηση, και επί πλέον προφανώς αντίκεινται στον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του ασκουμένου από την καθής δικαιώματος, που κι' αυτό δεν επιτρέπεται, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 25 § 3 Συνταγμ., 281 ΑΚ. Ετσι, πιθανολογείται, ότι δεν υπάρχει προστατεύσιμο δικαίωμα της καθής, που θα μπορούσε να τεθεί ως αντιμέτωπο του προσβαλλομένου δικαιώματος της προσωπικότητας των αιτούντων, έκφραση του οποίου αποτελεί το θρησκευτικό τους συναίσθημα που προσβάλλεται. Επομένως, ενόψει του ότι πιθανολογείται και κατεπείγουσα περίπτωση, λόγω της φύσεως του προστατευτέου δικαιώματος, πέρα των εντόνων διαμαρτυριών και εκδηλώσεων κατά της προβολής της επίδικης κινηματογραφικής ταινίας, συντρέχει περίπτωση προσωρινής δικαστικής προστασίας των αιτούντων φυσικών προσώπων, με τα ενδεδειγμένα, κατά τα οριζόμενα στο διατακτικό, ασφαλιστικά μέτρα. Κατ' ακολουθίαν, πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή η αίτηση και οι υπέρ των αιτούντων πρόσθετες παρεμβάσεις των φυσικών προσώπων, και να απορριφθούν οι υπέρ της καθής πρόσθετες παρεμβάσεις. Τα δικαστικά έξοδα πρέπει να συμψηφιστούν, γιατί υπήρχε εύλογη αμφιβολία ως προς την έκβαση της δίκης (άρθρ.179 ΚΠολΔ).

[Ελληνική Δικαιοσύνη Έτος 1989 Τόμος 30 Σελ.1375]

ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ – ΑΠΟΡΡΙΨΗ ΑΙΤΗΣΗΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΟΥ ΙΕΧΩΒΑ

ΠΟΛΥΜΕΛΕΣ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ 87 / 1986

Πρόεδρος: Γεώργιος Καράμπελας Εισηγητές: Στυλιανός. Γιαννακάκης

Περίληψη: Μάρτυρες του Ιεχωβά: Απόρριψη αίτησης για αναγνώριση σωματείου με την επωνυμία "Χριστιανική Εκκλησία των Μαρτύρων του Ιεχωβά Κρήτης" γιατί ο τίτλος του είναι απατηλός και αποτελεί προσηλυτιστική ενέργεια του χιλιασμού. Ο χιλιασμός δεν αποτελεί γνωστή θρησκεία αλλά

πολιτικοκοινωνική οργάνωση της οποίας η δράση, αποκαλύπτεται στα χιλιαστικά έντυπα που κυκλοφορούν και αντίκειται στη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη. Τα κύρια σημεία του δόγματος των χιλιαστών, από που ξεκινά και που αποβλέπει. Αξιοποίηση η δράση των χιλιαστών. Δεδικασμένο των αποφάσεων εκουσίας δικαιοδοσίας δεν ισχύει έναντι τρίτων. Τρίτοι που δεν μετέσχαν στη δίκη μπορούν και ασκήσουν τριτανακοπή κατά της αποφάσεως, εφ' όσον βλάπτονται από αυτή ή κινδυνεύουν τα συμφέροντά τους. Δόλος ή συμπαιγνία των διαδίκων δεν αναζητείται.

Απόσπασμα απόφασης: [...] Μετά από αυτά φανερό καθίσταται ότι η προσβαλλομένη απόφαση (υπ' αριθμ. 230)1983) έπρεπε να απορρίψει την αίτηση των καθ' ων η τριτανακοπή, περί αναγνωρίσεως του ειρημένου σωματείου υπό την επωνυμία "Χριστιανική Εκκλησία των Μαρτύρων του Ιεχωβά Κρήτης", όχι μόνο διότι, ως αναφέρθηκε, ο στην επωνυμία όρος "χριστιανική" είναι ψευδής και απατηλός, αφού έχει δι' αυτούς διαφορετική από την αιώνων κοινώς γνωστή έννοια και ετέθη, κατά παράβαση των περί χρηστών ηθών διατάξεων του Συντάγματος και των Νόμων, προς παραπλάνηση και προσηλυτισμό οπαδών, αλλά και διότι ο εις το άρθρο 2 του Καταστατικού αναφερόμενος σκοπός του σωματείου, συνιστάμενος στη διάδοση των διδασκαλιών και της λατρείας της "Χριστιανικής Θρησκείας των Μαρτύρων του Ιεχωβά", αντιβαίνει ευθέως στην ειρημένη διάταξη του Συντάγματος, αφού, ως ελέχθη, ο χιλιασμός δεν αποτελεί "γνωστή θρησκεία", κατά την έννοια αυτού για να τύχει της προστασίας κατά το Σύνταγμα, κατά τον βάσιμο περί αυτού σχετικό λόγο της τριτανακοπής και παρεμβάσεως.

Επειδή, περαιτέρω στο αυτό άρθρο 13 παρ. 2 του Συντάγματος 1975 ειδικότερα ορίζεται, ότι "Η άσκησης της λατρείας της γνωστής θρησκείας δεν επιτρέπεται να προσβάλει την δημοσίαν τάξιν ή τα χρηστά ήθη". Και "χρηστά ήθη" κατά το Σύνταγμα νοούνται οι εκάστοτε εδραιωμένοι στη συνείδηση του λαού κανόνες ορθής συμπεριφοράς και οι γενικές και θεμελιώδεις περί ηθικής αντιλήψεις του χρηστών και εμφρόνως σκεπτομένου μέσου κοινωνικού ανθρώπου σε ορισμένο τόπο (δηλ. στην Ελλάδα) και χρόνο (δηλ. σήμερα) (Σταθόπουλος - Γεωργιάδης: Αστ. Κώδιξ υπ' αριθμ. 33 και 178, Σημαντήρας: Γεν. Αρχαί εκδ. Γ' αριθμ. 36 ΑΠ 326)74 ΝοΒ 22 σελ. 1297). Κύριο δε κριτήριο καθορισμού των χρηστών ηθών αποτελεί η ηθική της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας (Ραΐκου: Παραδόσεις Συνταγμ. Δικαίου, τομ. Β τεύχος β' σελ. 165). Ενώ η έννοιά της κατά το Συν/ταγμα "δημοσίας τάξεως" είναι το σύνολο πρωταρχικώς και θεμελιώδους σημασίας αρχών και αντιλήψεων, ηθικού, πολιτικού, κοινωνικού ή οικονομικού χαρακτήρα, που διέπουν τη ζωή στην Ελλάδα σε ορισμένο χρόνο (δηλ. σήμερα). Ο όρος δημοσία τάξη περιλαμβάνει και την έννοια των χρηστών ηθών (Σταθόπουλος - Γεωργιάδης, ως άνω, υπ' αριθμ. 33 ΑΠ 360)70 ΝοΒ 18 σελ. 1161). Στην προκειμένη υπό κρίση περίπτωση, εκ του συνόλου των αναφερομένων στην προηγούμενη σκέψη αποδείξεων, αποδεικνύονται περαιτέρω τα ακόλουθα: Οι σύγχρονοι χιλιαστές ή Μάρτυρες του Ιεχωβά, δια των αναρριθμητών εντύπων των, τα οποία μετά φανατισμού κυκλοφορούν και διαδίδουν απ' άκρου εις άκρον της Χώρας "χέρι

με χέρι", ώστε να μη χαθεί κανένας, όπως θα συνέβαινε, λόγω απωλείας της επικαιρότητάς των, αν επωλούντο στα βιβλιοπωλεία και τα περίπτερα, προσβάλλουν βαναύσως δια του περιεχομένου των τα περισσότερα εξ αυτών) τα κατά την ανωτέρω έννοια του Συντάγματος "χρηστά ήθη" του Ελληνικού Λαού σήμερα. [...] Κατ' ακολουθίαν τούτων και αν ακόμα ήθελε γίνει δεκτή η ενταύθα αποκρουσμένη άποψη, ότι ο χιλιασμός ή Μάρτυρες του Ιεχωβά αποτελούν "γνωστή" κατά το Σύνταγμα "θρησκεία", με την τριτανακοπτομένη απόφαση (υπ' αριθμ. 230)1983) το Δικαστήριο έπρεπε να απορρίψει την αίτηση των καθ' ων η τριτανακοπή, περί αναγνωρίσεως του ειρημένου σωματείου των, διότι ο προαναφερόμενος σκοπός του άρθρου 2 του καταστατικού του και η, κατά τα άνω, εκδηλουμένη από ετών και μέχρι σήμερα διδασκαλία και άσκηση της λατρείας της "θρησκείας" αυτής υπό των οπαδών της, αντιβαίνουν στις ανωτέρω περί χρηστών ηθών και δημοσίας τάξεως διατάξεις του Συντάγματος και του Αστικού Κώδικα, κατά τον βάσιμον περί αυτού σχετικό λόγο της τριτανακοπής και παρεμβάσεως.

[Αρχείο Νομολογίας Έτος1986 Τόμος37 Σελ.470]

ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ – ΧΡΗΣΗ ΣΗΜΑΤΟΣ “JESUS”

ΠΟΛΥΜΕΛΕΣ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ 2317 /1985

Πρόεδρος Α. Κοσιόλας Εισηγητής: Χ. Ζώης

Περίληψη: Σήμα - Προσβολή προσωπικότητας - Η εφαρμογή των άρθρων 57 και 59 ΑΚ προϋποθέτει παράνομη ενέργεια η οποία προσβάλλει την προσωπικότητα σε όλες τις εκφάνσεις της - στις οποίες περιλαμβάνεται και ο συναισθηματικός κόσμος του ανθρώπου καθώς και ό,τι καθορίζει την σωματική, ψυχική, πνευματική και κοινωνική του ατομικότητα (όπως η θρησκευτική συνείδηση) ανεξάρτητα ύπαρξης υπαιτιότητας που απαιτείται μόνο για την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ή την καταβολή αποζημίωσης. Προσβολή της πίστης μπορεί να γίνει και με τη χρησιμοποίηση ιερών συμβόλων για επίτευξη σκοπών μη θρησκευτικών. Λαμβάνεται υπόψη από το δικαστήριο αυτεπάγγελτα χωρίς αποδείξεις -ότι υπερβαίνει τα επιβαλλόμενα απ' τα χρηστά ήθη όρια και ότι απ' τη χρησιμοποίησή τους μπορεί να προσβληθεί η προσωπικότητα ειδικών ατόμων, όπως λειτουργών της Ορθόδοξης εκκλησίας, διότι η πίστη στα δόγματα και τα σύμβολα της θρησκείας αποτελούν στοιχείο της προσωπικότητάς. Επίσης μπορεί η χρησιμοποίησή τους να αποτελεί αδικήματα ΠΚ (όπως βλασφημία).

Επειδή, κατά μεν την διάταξιν του άρθρου 57 παρ. 1 ΑΚ ο προσβαλλόμενος παρανόμως εις την προσωπικότητα αυτού, δικαιούται να απαιτήσει την άρσιν της προσβολής, έτι δε και την παράλειψιν ταύτης εν τω μέλλοντι, εφ' όσον εννοείται αύτη συνεχίζεται, κατά δε την διάταξιν του άρθρου 59 ιδίου κώδικος, το δικαστήριο εις τας περιπτώσεις των δύο προηγουμένων άρθρων, δύναται

δια της αποφάσεώς του, αιτήσεται του προσβληθέντος και λαμβανομένου υπ' όψει του είδους της προσβολής, να καταδικάσῃ τον υπαίτιον εις ικανοποίησιν της ηθικής βλάβης του προσβληθέντος. Εκ των διατάξεων τούτων σαφώς προκύπτει, ότι ίνα τύχουν αύται εφαρμογής, απαιτείται παράνομος ενέργεια, δι' ης προσβάλλεται η προσωπικότης εις οιαδήποτε των εκφάνσεων αυτής (πνευματικήν, σωματικήν, εργασίαν, ελευθερίαν, υγείαν, τιμήν κλπ) εις ας περιλαμβάνεται και ο συναισθηματικός του ανθρώπου κόσμος. Δεν απαιτείται η συνδρομή υπαιτιότητος, εάν υπό του προσβαλλομένου αξιούται η άρσις της προσβολής ή η απαγόρευσις αυτής εν τω μέλλοντι. Η υπαιτιότης αύτη είναι όμως αναγκαία προκειμένου περί ικανοποιήσεως της ηθικής βλάβης ή καταβολής αποζημιώσεως, διότι προς τούτο απαιτείται αδικοπραξία, ήτοι συμπεριφορά παράνομος και υπαίτιος, ης συνέπεια είναι η ζημία του προσβαλλομένου (βλ. ολ. ΑΠ 812/80 ΝοΒ 29.79, 835/72 ΝοΒ 21.205, 706/89 ΝοΒ 18.567). Εν τη εννοία της προσωπικότητος περιλαμβάνεται και ο συναισθηματικός κόσμος του ανθρώπου και παν ό,τι καθορίζει την σωματικήν, ψυχικήν, πνευματικήν και κοινωνικήν αυτού ατομικότητα (βλ. Γεωργιάδη - Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ Ι, σελ. 99 υπ' άρθρον 57). Εν εκ των κυριωτέρων στοιχείων, τα οποία συγκροτούν την ψυχικήν και ατομικήν πνευματικότητα του ανθρώπου και κατ' επέκτασιν προσδιορίζουν και την κοινωνικήν του ατομικότητα, είναι και η θρησκευτική του συνείδησις, η οποία δημιουργείται δια της πίστεως εις ορισμένην θρησκείαν και τα δόγματα αυτής, αφού η συνείδησις του αυτή προσδιορίζει και τον τρόπον ζωής του ατόμου, διότι συμφώνως προς αυτήν προσπαθεί να συμπεριφέρηται και ουχί σπανίως, και να σκέπτεται. Υπ' αυτήν την έννοιαν, οσάκις προσβάλλεται η πίστις τινός, υπάρχει και προσβολή της προσωπικότητός του. Προσβολή δε της πίστεώς του δύναται να γίνη και δια χρησιμοποίησεως ιερών συμβόλων δια την επίτευξιν σκοπών πέραν της θρησκείας κειμένων. Δια τους ανωτέρω δε λόγους και δια της διατάξεως του άρθρου 13 του Συντάγματος η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως προστατεύεται ως ατομικόν του ανθρώπου δικαίωμα. Εν προκειμένω, δια της υπό κρίσιν αγωγής οι ενάγοντες εκθέτουν, ότι η πρώτη εναγομένη διαθέτει εις την ελληνικήν αγοράν και διαφημίζει δια της δευτέρας εξ αυτών, προϊόντα (έτοιμα ενδύματα) εισαγωγής της (της πρώτης), άτινα φέρουν επ' αυτών εν είδει σήματος την λέξιν "JESUS", σημαίνουσαν τον Ιησούν Χριστόν, ιδρυτήν της χριστιανικής θρησκείας, ήστινος θρησκείας λειτουργοί και πιστοί είναι ούτοι (ενάγοντες), και ότι εκ της παρανόμου, ως καθ' υπέρβασιν προφανή των ορίων των επιβαλλομένων υπό των χρηστών ηθών, γενομένης ως άνω χρήσεως του ονόματος του Ιησού Χριστού, προσβάλλεται η προσωπικότης αυτών, καθ' όσον το όνομα αυτό είναι, κατ' αυτούς και κατά κοινήν αντίληψιν συνυφασμένον με την θρησκευτικήν των συνείδησιν, αποτελούσαν σπουδαίον στοιχείον της προσωπικότητός των. Συνεπεία των ανωτέρω αιτούνται όπως, δι' αποφάσεως κηρυσσομένης προσωρινώς εκτελεστής, υποχρεωθεί η πρώτη των εναγομένων να μη χρησιμοποιεί το εν λόγω σήμα, η δε δευτέρα να μη διαφημίζει τα προϊόντα της πρώτης άτινα φέρουν επ' αυτών το σήμα αυτό. Αιτούνται επίσης οι ενάγοντες να απογορευθή εις την πρώτην εναγομένην και η χρησιμοποίησις πάσης εν γένει φράσεως ή παραστάσεως φερούσης το εν

λόγω σήμα, να διαταχθή η κατάσχεσις των κυκλοφορούντων προϊόντων της πρώτης εναγομένης των φερόντων το σήμα αυτό, είτε εις χείρας αυτής ευρισκομένων είτε εις χείρας τρίτων, να δημοσιευθεί η εκδοθησομένη απόφασις δια του τύπου, μα απαγγελθεί εις βάρος των νομίμων εκπροσώπων των εναγομένων προσωπική κράτησις και χρηματική ποινή εν περιπτώσει μη συμμορφώσεως των προς την εκδοθησομένην απόφασιν και να καταδικασθούν αι εναγόμενοι εις την δικαστικήν των απόφασιν. Ούτως έχουσα η υπό κρίσιν αγωγή είναι νόμω βάσιμος, ερειδομένη επί των διατάξεων των άρθρων 5 και 13 του Συντάγματος, 281, 247, 57 και 59 ΑΚ, 907, 908 και 947 ΚΠολΔ.

Επειδή, η εναγομένη εταιρία δια των εγγράφων προτάσεων της ρητώς συνομολογεί, ότι τα διατιθέμενα υπ' αυτής εις την ελληνικήν αγοράν προϊόντα (ενδύματα) φέρουν επ' αυτών δεν είναι γνωστόν εις την πλειοψηφίαν των ανθρώπων της ελληνικής κοινωνίας ότι δηλοί το όνομα του ιδρυτού της χριστιανικής θρησκείας και Θεού κατά τα δόγματα αυτής Ιησού Χριστού και επομένως δια της χρησιμοποίησεως αυτής κατά τον προεκτεθέντα τροπον δεν υφίσταται προφανής υπέρβασις των κανόνων των επιβαλλομένων υπό των χρηστών ηθών. Ο ισχυρισμός αυτός της εναγομένης, συνιστών άρνησιν της αγωγής, είναι απορριπτέος, διότι οι περισσότεροι γενικής μορφώσεως άνθρωποι γνωρίζουν την σημασίαν της εν λόγω λέξεως, αλλά και είναι εύκολη η γνώσις τούτου, δια αναζητήσεως της πηγής αυτής. Τούτο δε, ότι δηλαδή πας τις μέσης μορφώσεως άνθρωπος, διαβιών εν τη ελληνική κοινωνία δύναται να πληροφορηθή την σημασίαν της εν λόγω λέξεως, είναι πασίδηλον, κατά την έννοιαν του άρθρου 336 παρ. 1 ΚΠολΔ και περί τούτου δεν τάσσεται απόδειξις, αφού λαμβάνεται υπ' όψιν αυτεπαγγέλτως υπό του δικαστηρίου, χωρίς να ταχθή περι τούτου θέμα αποδείξεως. Πασίδηλον επίσης, υπό την ανωτέρω έννοιαν είναι και το ότι η χρησιμοποίησις του ονόματος του ιδρυτού της χριστιανικής θρησκείας Ιησού Χριστού εν είδει σήματος υπερβαίνει προφανώς τα όρια τα επιβαλλόμενα εκ των χρηστών ηθών. Άλλωστε υπό του ημεδαπού δικαίου η χρησιμοποίησις του ονόματος του Ιησού Χριστού, δι' εμπορικούς ως άνω λόγους, δυνατόν να συνιστά και βλασφημίαν υπό την έννοιαν του άρθρου 198 παρ. 2 του ΠΚ, απαγορεύεται δε η κατάθεσις αυτού ως σήματος κατ' άρθρον 3 παρ. 1 εδ β' του α.ν. 1998/39 "περί σημάτων", ως ετροποποιήθη δια του ν. 3205/1955, διότι το όνομα του ιδρυτού της χριστιανικής θρησκείας είναι θρησκευτικόν σύμβολον. Περαιτέρω η εναγομένη συνομολογεί την ιδιότητα των εναγόντων ως λειτουργών της Ορθοδόξου Εκκλησίας, και είναι πασίδηλον ότι εκ της χρησιμοποίησεως της λέξεως αυτής υπό της εναγομένης προσβάλλεται η προσωπικότης αυτών, διότι οι ενάγοντες ως χριστιανοί και ιερείς πιστεύουν εις τα δόγματα αυτής και στοιχείον της προσωπικότητός των αποτελεί η πίστις των εις αυτά και εις τα σύμβολα της εν λόγω θρησκείας. Κατ' ακολουθίαν των ανωτέρω και μη απαιτουμένης υπαιτιότητος των οργάνων της εναγομένης ως προς την χρησιμοποίησιν της εν λόγω λέξεως πρέπει να γίνη δεκτή από τούδε η υπό κρίσιν αγωγή και υποχρεωθή η εναγομένη να μη χρησιμοποίη την εν

λόγω λέξιν εν είδει σήματος εις τα υπ' αυτής διατιθέμενα εις την ελληνικήν αγοράν προϊόντα (είδη ενδύσεως).

[Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 1985, τόμος ΛΣΤ σελ 179]

ΑΛΛΑΓΗ ΟΝΟΜΑΤΟΣ – ΜΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ

ΜΟΝΟΜΕΛΕΣ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ ΧΙΟΥ 175/1990

Δικαστής: Γεώργ. Πρασσάς. Εμ. Πάρεδρος Δικηγόρος: Δημ. Ζαννάρας.

Η αιτούσα εκθέτει ότι το κύριο όνομά της, που έχει αναγραφεί στην υπ' αριθμ. 806/τόμος Γ/έτος 1968 ληξιαρχική πράξη γεννήσεως του Ληξιάρχου του Δήμου Χίου, είναι κακόηχο και προκαλεί σύγχυση λόγω της ομοιότητάς του με επώνυμο, ζητεί δε για το λόγο αυτό να διορθωθεί η πράξη. Η αίτηση παραδεκτά εισάγεται για να συζητηθεί ενώπιον του Δικαστηρίου τούτου κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας (άρθρα 739, 740 παρ. 1 και 782 παρ. 3 του Κ.Πολ.Δ.), δεδομένου ότι έχει τηρηθεί η προβλεπόμενη από τη διάταξη του άρθρου 748 παρ. 2 του Κ.Πολ.Δ. προδικασία με την επίδοση αντιγράφου της αιτήσεως προς τον αρμόδιο Εισαγγελέα Πρωτοδικών Χίου (βλ. την υπ' αριθμ. 13365/1-10-1990 έκθεση επιδόσεως του Δικαστικού Επιμελητή του Πρωτοδικείου Χίου Π.Κ.), είναι δε νόμιμη, στηριζόμενη στις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 του Συντάγματος, 13 παρ. 1 του Ν. 344/1976 "περί ληξιαρχικών πράξεων" και 782 παρ. 3 του Κ.Πολ.Δ. και πρέπει να εξετασθεί περαιτέρω για να κριθεί αν είναι και ουσιαστικά βάσιμη.

Η ΔΙΑΤΑΞΗ του άρθρου 5 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος, που κατοχυρώνει το δικαίωμα του καθενός για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, καθιερώνει εξαίρεση από την γενική αρχή, σύμφωνα με την οποία το όνομα, ως χαρακτηριστικό στοιχείο της προσωπικότητας πρέπει να διατηρείται σταθερό και αμετάβλητο για χάρη της ίδιας της προσωπικότητας αλλά και της ασφάλειας των συναλλαγών. Από τη διάταξη αυτή συνάγεται ότι το πρόσωπο δικαιούται να ζητήσει τη διόρθωση του κύριου ονόματός του με δικαστική απόφαση, εφόσον αυτό έχει, δικαιολογημένα, μη επιθυμητές συνέπειες για τον κάτοχό του, όπως δεν είναι εύηχο και συνάμα λόγω της συνθέσεως του μοιάζει με επώνυμο και προκαλεί έτσι σύγχυση σχετικά με το αν είναι όνομα ή επώνυμο του φέροντος αυτό (βλ. Γεωργιάδη - Σταθόπουλου Αστικός Κώδιξ τόμος 1 εκδ. 1978 σελ. 111, Α.Π. 573/1981-ΝοΒ 29.901). Από την ένορκη κατάθεση της μάρτυρος που εξετάστηκε στο ακροατήριο τα έγγραφα που προσκομίζονται και την όλη διαδικασία αποδεικνύεται ότι η αιτούσα κατά τη βάπτισή της, που έγινε σύμφωνα με τους θείους και ιερούς κανόνες της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στις 25/5/1969, έλαβε το κύριο όνομα "Πέρδικα" (βλ. το υπ' αριθμ. πρωτ. 1702/1-10-1990 απόσπασμα της ληξιαρχικής πράξεως γεννήσεως της που έχει εκδώσει η ληξιαρχος του Δήμου

Χίου). Επειδή όμως, το κύριο αυτό όνομα δεν είναι εύηχο και παράλληλα είναι δυνατό από τη χρησιμοποίησή του να δημιουργηθεί σύγχυση στους τρίτους λόγω τις ομοιότητάς του με επώνυμο, η αιτούσα χρησιμοποιεί αντ' αυτού ανέκαθεν στις σχέσεις και επαφές της τόσο με το οικογενειακό όσο και με το ευρύτερο κοινωνικό της περιβάλλον το όνομα "Πέγκυ". Συνεπώς, εφόσον συντρέχουν όλες οι νόμιμες προϋποθέσεις και το παραπάνω χρησιμοποιούμενο ως κύριο όνομα δεν αντίκειται στα χρηστά ήθη, η υπό κρίση αίτηση πρέπει να γίνει δεκτή ως βάσιμη και κατ' ουσίαν.

ΙΔΡΥΣΗ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΥΣΗΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ - ΜΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΣΤΑ ΧΡΗΣΤΑ ΗΘΗ

ΕΦΕΤΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ 1702/1988

Πρόεδρος ο κ. Ν. ΖΗΚΑΣ Εισηγητής ο κ. Ε. ΠΕΡΛΙΓΚΑΣ, εφέτης Δικηγόρος η κ. Μ. Σακέλλη

Περίληψη: *Σωματεία. - Δημόσια τάξη. - Ήθη χρηστά. - Αίτηση για αναγνώριση σωματείου ο σκοπός σωματείου, ο οποίος περιορίζεται στην επιδίωξη της καθιέρωσης της καύσης των νεκρών και στη δημιουργία του θεσμικού πλαισίου και των κατάλληλων χώρων και μέσων για την αποτέφρωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντίκειται στη δημόσια τάξη (και τα χρηστά ήθη) και συνεπώς είναι σύνομος· διατάσσεται η εγγραφή του σωματείου στο οικείο βιβλίο σωματείων.*

Κείμενο απόφασης: Η υπό κρίση από 26.6.1987 έφεση της προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής του υπό ίδρυση σωματείου με την επωνυμία «Πανελλήνιος Σύλλογος Υποστηρικτών Αποτέφρωσης του Νεκρού» κατά της υπ' αριθ. 3696/1986 οριστικής απόφασης του ΠΠρΑθ. με την οποία απορρίφθηκε η από 3.7.1986 αίτηση του ίδιου προσωρινού εκπροσώπου του για δημοσίευση του καταστατικού του και καταχώριση του στο οικείο βιβλίο των σωματείων ασκήθηκε νομότυπα και εμπρόθεσμα. Γι' αυτό πρέπει να γίνει τυπικά δέκτη και ερευνηθεί, αν και από ουσιαστική άποψη είναι βάσιμη.

Από το συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 12 § 1 του Σ του 1975, του άρθρου 11 της από 4.11.1950 Διεθνούς Συμβάσεως της Ρώμης «περί προασπίσεως των δικαιωμάτων του άνθρωπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», η οποία κυρώθηκε με το ν. 2329/1953 και εκ νέου (ύστερα από την καταγγελία της - βλ. υπ' αριθ. 4Σ01-16 της 5/13.2.1970 Ανακοίνωση του Υπ. Εξωτερικών) με το άρθρο πρώτο του ν.δ. 53/1974, ως και των άρθρων 78, 80 § 1 και 105 § 3 ΑΚ συνάγεται, ότι το κατ' ενάσκηση του παρεχόμενου με τη συνταγματική διάταξη και τη Διεθνή Σύμβαση της Ρώμης σχετικού δικαιώματος δημιουργούμενο σωματείο μη κερδοσκοπικού σκοπού δεν επιτρέπεται να επιδιώκει σκοπό που αντίκειται στη δημόσια τάξη. Ως κανόνες δημόσιας τάξης, την εφαρμογή των οποίων δε μπορεί να αποκλείσει η ιδιωτική βούληση (άρθρ. 3 ΑΚ), νοούνται εκείνες οι διατάξεις του αναγκαστικού δικαίου που συγκροτούν

τα θεμέλια του κρατικού, κοινωνικού και οικονομικού συστήματος της χώρας (ΑΠ 1182/1981 Βασιική Νομολογία Β 954). Στην έννοια της δημόσιας τάξης εμπεριέχεται ως έννοια υπάλληλος και εκείνη των χρηστών ηθών (ΟΛΑΠ 1572/81 ΕΕΝ 49. 850). Μια ανθρωπινή δράση μπορεί να θεωρηθεί αντίθετη προς τα τελευταία, καθό μέρος αντιστρατεύεται τις ιστορικοεξελικτικά διαμορφωμένες ηθικοκοινωνικές αντιλήψεις, οι οποίες είναι αναγνωρισμένες από την έννομη κοινότητα ως βασικές προϋποθέσεις ευταξίας (βλ. Dr. Alphonse Gerin, Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και χρηστά ήθη σε μετάφραση Γ. Κρίππα ΕλλΔνη 25. 671 επ., ιδιαίτ. 679 επ.). Είναι φανερό ότι η δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη ως έννοιες από τη φύση τους ρευστές, υπόκεινται εις μεταβολή κατά τη διαδρομή του χρόνου (Α π. Γεωργιάδη-Μ. Σταθοπούλου, Αστικός Κώδικας Γεν. Αρχαί υπ' άρθρ. 1 §10 και εκεί παραπομπές). Παραπέρα ο χαρακτήρας διάταξης ως τέτοιας δημόσιας τάξης δυνατόν να προκύπτει, ανάμεσα στ' άλλα, από τη διατύπωση της διάταξης κατά τρόπο απαγορευτικό ή επιτακτικό ή από το γεγονός ότι για κάποιο θέμα που ρυθμίζει ο νόμος ελλείπουν κανόνες συμπληρωματικοί και άρα τούτο δεν δύναται να ρυθμιστεί αλλιώς από την ιδιωτική βούληση (Γεωργιάδη-Σταθοπούλου, Αστικός Κώδικας, ό.π. άρθρ. 3 § 5). Τέλος, κατ' άρθρ. 3 § 1 του Σ του 1975, επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας, ενώ κατ' άρθρ. 13 §§ 1 και 2 αυτού η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως είναι απαραβίαστη. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.

Υπό τα παραπάνω δεδομένα ερευνητέον αποβαίνει αν ο σκοπός του υπό ίδρυση σωματείου είναι σύννομος ή όχι. Όπως αναγράφεται στο άρθρο 2 του καταστατικού του σκοπός του σωματείου είναι «η προώθηση του σεβασμού της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ελευθερίας της προσωπικότητας ζώντος και αποθανόντος (;) προκειμένου να γίνεται αντικειμενικά σεβαστή η εκφρασμένη στη ζωή επιθυμία οιοδήποτε πολίτη να καίγεται η σορός του μετά το θάνατο του αντί της υποχρεωτικής σήμερα ταφής, χωρίς να αποκλείεται η τέλεση της καθιερωμένης νεκρώσιμης ακολουθίας, ανεξάρτητα από τη σημερινή θέση της εκκλησίας που είναι απόλυτα σεβαστή και χωρίς αυτό να προσβάλλει τη δημόσια και την ηθική τάξη.

Η διεκδίκηση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος να γίνεται σεβαστή η επιθυμία κάθε πολίτη να καίγεται η σορός του μετά το θανάτο του με απώτερο σκοπό την εξυγίανση και την κοινωνικά επωφελή εκμετάλλευση των απέραντων εκτάσεων που καταλαμβάνουν τα νεκροταφεία».

Στη δεύτερη παράγραφο του ιδίου άρθρου του καταστατικού του αιτούντος - εκκαλούντος υπό ίδρυση σωματείου απαριθμούνται τα μέσα για την πραγματοποίηση του σκοπού, για την εκτίμηση του οποίου είναι χρήσιμη η αναφορά τους. Έτσι ως τέτοια μνημονεύονται: «α) Η λειτουργία γραφείων του συλλόγου σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας και η πρωτοβουλία

σύστασης όμοιων κατά περιοχές συλλόγων, μόλις δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, β) Οι διαλέξεις, συζητήσεις και ανακοινώσεις, γ) Η υπεύθυνη θέση του συλλόγου απέναντι σε κάθε πρόβλημα που σχετίζεται με τους σκοπούς του συλλόγου, δ) Η συντονισμένη δράση των μελών, ε) Η συνεργασία με τους διάφορους φορείς της πολιτείας για τη δημιουργία και υποδομή κατάλληλων χώρων και μέσων για την αποτέφρωση, στ) Η συμμετοχή σε ενώσεις ή ομοσπονδίες για παρεμφερείς σκοπούς σε τοπική ή πανελλήνια κλίμακα, ζ) Κάθε άλλο νόμιμο και θεμιτό μέσο που προκρίνουν τα όργανα του σωματείου. Είναι πρόδηλο από το συνδυασμό του σκοπού του σωματείου με τα μέσα προς επιδίωξη του, ότι ο σκοπός του περιορίζεται στο να προπαγανδίσει την ιδέα της καύσης των νεκρών και σε συνεργασία με τους διάφορους φορείς της πολιτείας να επιδιώξει τη θεσμοθέτηση τούτου και τη δημιουργία κατάλληλων χώρων και μέσων για την αποτέφρωση. Πουθενά δεν διαφαίνεται από το καταστατικό του επιδίωξη του σωματείου να επιβάλει στα μέλη του ή να επηρεάσει τρίτα πρόσωπα, να υλοποιήσουν πριν από σχετική ως προς αυτό νομοθετική πρόβλεψη, την καύση των νεκρών, κάτι που ενισχύεται από την διαπιστούμενη κατά το καταστατικό ανάγκη (στην ικανοποίηση της οποίας θα συμβάλουν κατά το μέτρο της επιρροής τους τα όργανα του σωματείου) να δημιουργηθεί από τους αρμόδιους φορείς της πολιτείας υποδομή των κατάλληλων χώρων και μέσων για την αποτέφρωση». Άλλωστε και διεθνώς, όπου επιτρέπεται η καύση των νεκρών, τις προϋποθέσεις της, τον τόπο πραγματοποίησης της και τα αρμόδια όργανα προς χορήγηση σχετικών αδειών, όταν ίδια λόγιοι υγιεινής, κοινωνικής ή αντεγκληματικής πολιτικής επιβάλλουν τούτο, προβλέπει ο νόμος (πρβλ. ενδεικτικά για τη Γερμανία του Feuerbestattungsgesetz από 15.5.1934, βλ. σχετικά και αρθρ. 1968 BQB και P a l a n d t, BGB εκδ. 34 υπό το παραπ. άρθρο § 2 εδ. α). Η χωρίς προηγούμενη νομοθετική πρόβλεψη πραγματοποίησης της καύσης των νεκρών θα ήταν και αντίθετη με τις διατάξεις των άρθρων 2 §1 του α.ν. 445/1968 «περί νεκροταφείου και ενταφιασμού των νεκρών» και 2 § 3 του α.ν. 582/1968 που απαγορεύουν απολύτως την εκτός των κοιμητηρίων ταφή, χωρίς ν' αφήνουν περιθώρια στην ιδιωτική βούληση για διάφορη ρύθμιση του αντικειμένου τούτου. Η άρνηση εξάλλου της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος να αποδεχθεί την καύση των νεκρών και συνεπώς και να επιτελέσει η Εκκλησία νεκρώσιμη ακολουθία ή επιμνημόσυνη δέηση υπέρ προσώπων που είτε με την εκφρασμένη όσο ζούσαν θέληση τους είτε καθ' υπόδειξη των συγγενών τους κάηκαν μόλις πέθαναν, προφανώς αναφέρεται στην υλοποίηση της καύσης των νεκρών (βλ. σχετ. την από 29.11.1960 απόφαση της Δ.Ι. Συνόδου, το υπ' αριθ. προ - 1360/61 έγγραφο της προς το Νομικό Σύμβουλο του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας, το υπ' αριθ. πρωτ. 2387/1441/9.5.72 έγγραφο της προς τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος κύριο Ιερώνυμο, ως και το υπ' αριθ. πρωτ. 2966/4108 Ν.Κ./2.9.1983 έγγραφο της, προς το Υπ. Εθν. Παιδ. και Θρησκευμάτων τα οποία καταχωρούνται στο βιβλίο του πρωτοπρεσβυτέρου Ε. Μαντζουνά, Η καύσις των νεκρών, 1987) και δεν αποκλείει αναθεώρηση ως προς το σημείο αυτό της απόψεως της, στην οποία ανάμεσα στ' άλλα, στοχεύει το υπό ίδρυση

σωματείο, όταν μάλιστα, όπως σημειώνει ο Δημήτριος Σαλάχας. Καθηγητής του Κανονικού Δίκαιου στα Καθολικά Πανεπιστήμια «Gregoriana» και «Angelicum» της Ρώμης σε επιστολή του που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα» της 18.10.1987. το νέο Καθολικό Δίκαιο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας που ισχύει από το έτος 1983 αναθεωρώντας τον κώδικα του 1917. επιτρέπει την καύση των νεκρών, μη θεωρώντας την ότι προσβάλλει τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας. (Ως προς το τελευταίο βλ. σύμφωνες την υπ' αριθ. 11/1962 γνμδ του ΕισΑΠ Μ ι χ. Καλλιμπούλου στο Αρχείο Εκκλ. και Κανον. Δικαίου 1962. 196 επ., Μ. Μ π ρ α τ σ ι ώ τ η , στην εφημερίδα «Καθημερινή» της 13.11.1960, Κ. Μ π ο λ ω μ έ ν ο υ. Η καύση των νεκρών και η αρνητική στάση της Εκκλησίας, στην εφημ. «Ελευθεροτυπία» της 20.1.1988 - αντίθετη δε την άποψη του Ε. Μ α ν - τ ζ ο υ ν έ α, ό.π.). Ο παραπάνω περιορισμένος σκοπός του υπό ίδρυση σωματείου, όπως τον εκτιμά το δικαστήριο ερμηνεύοντας το γράμμα και το πνεύμα των οικείων άρθρων του καταστατικού του, εξαντλούμενος στην ουσία του, όπως ειπώθηκε, στη συστηματικότερη έκφραση των θετικών υπέρ της καύσεως των νεκρών απόψεων, πολλές από τις οποίες το θέρος του έτους 1987 με αφορμή τον καύσιονα που ενέσκηψε ιδιαίτερα στην Αθήνα με τραγικές συνέπειες, φιλοξενήθηκαν στον ημερήσιο αθηναϊκό τύπο (βλ. τέτοιες του τότε Υπουργού Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων Γ.-Α. Μαγκάκη, του Δημάρχου Πειραιά και Αθηνών Α. Ανδριανόπουλου και Μ.Έβερτ αντίστοιχα, του Προέδρου του Δ.Σ.Α. Φώτη Κουβέλη κ.ά.) και στην επιδίωξη προβολής από το σωματείο της κατ' αυτό ανάγκης νομοθετικής καλύψεως από την πολιτεία και αναθεωρήσεως των αντίθετων απόψεων της από την επικρατούσα στην Ελλάδα Ορθόδοξη Εκκλησία, και μη εμπίπτοντας στις περί προσηλυτισμού (βλ. άρθρ. 13 § 2 του Σ και την έννοια του στο άρθρ. 4 § 2 του α.ν. 1363/1938) απαγορεύσεις είναι σύννομος, χωρίς να αντιτίθεται ειδικότερα στη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Συνεπώς κρίνοντας τον αντίθετα ως μη σύννομο η εκκαλουμένη έσφαλε κατά τούτο και πρέπει να εξαφανισθεί, κατά παραδοχή του σχετικού λόγου εφέσεως που επισημαίνει το σφάλμα της τούτο (άρθρ. 535 § 1 ΚΠολΔ). Μετά ταύτα, διακρατώντας και δικάζοντας το δικαστήριο τούτο, κατά την προκείμενη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας την υπό κρίση αίτηση, η οποία είναι νόμιμη, ερειδόμενη στις διατάξεις των άρθρων 78 επ. ΑΚ, κρίνει ότι πρέπει να γίνει αυτή δεκτή ως κατ' ουσίαν βάσιμη, αφού προσκομίζονται η από 20.6.1986 ιδρυτική του σωματείου πράξη που υπογράφουν περισσότερα από 20 μέλη. κατάσταση με τα μέλη της προσωρινής διοικούσης επιτροπής, και το προαναφερόμενο από 16.6.1986 καταστατικό του υπό ίδρυση σωματείου που υπογράφουν περισσότερα από 20 μέλη και περιέχει τα αναφερόμενα στο άρθρο 80 ΑΚ στοιχεία. Συνεπώς πρέπει να διαταχθεί η δημοσίευση περιλήψεως του καταστατικού του με τα ουσιώδη στοιχεία του στις αναφερόμενες στο διατακτικό εφημερίδες και ύστερα απ' αυτή, ενόψει του χαρακτήρα της παρούσας ως τελεσίδικης απόφασης, η εγγραφή του σωματείου στο οικείο βιβλίο των σωματείων.

[Νομικό Βήμα, Έτος 1989, Τόμος 37, σελ. 260]

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Γεωργιάδης Απόστολος, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997 Αθήνα Κομοτηνή
- ❖ Δαγτόγλου Πρόδρομος Δ., «Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα», τόμοι Α' και Β' εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, Αθήνα-Κομοτηνή
- ❖ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά δικαιώματα» Γενικό μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- ❖ Δημητρόπουλος Ανδρέας, «Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό Μέρος, Μητρικά δικαιώματα – φυσική υπόσταση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, Αθήνα-Θεσσαλονίκη,
- ❖ Καρράς Αργύρης, «Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο» , 2^η έκδοση, , Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνή
- ❖ Μάνεσης Αριστόβουλος Ι., «Συνταγματικά δικαιώματα, α' ατομικές ελευθερίες, πανεπιστημιακές παραδόσεις», δ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 1982, Θεσσαλονίκη
- ❖ Μπαλής Γεώργιος, «Γενικαί Αρχαί Αστικού Δικαίου», 7^η έκδοση, 1955, σελ. 182
- ❖ Παντελής Αντώνης, «Ζητήματα συνταγματικών επιφυλάξεων», Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, 1984, Αθήνα-Κομοτηνή
- ❖ Παρασκευάς Ιωάννης, «Τα χρηστά ήθη και η νομική αυτών θεμελίωσις», 1983, Αθήνα
- ❖ Ράικος Αθανάσιος Γ., «Θεμελιώδη δικαιώματα», 2^η έκδοση, Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, 2002, Αθήνα-Κομοτηνή
- ❖ Τούσης Ανδρέας Χρ., « Η έννοια των χρηστών ηθών- Συμβολή εις την ερμηνείαν των Γεν. Αρχών του Αστ. Κώδικος», ΕΕΝ 1956(23),
- ❖ Τσάτσος Δημήτριος Θ., «Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη δικαιώματα Ι, Γενικό μέρος», τόμος Γ' , Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1988, Αθήνα-Κομοτηνή
- ❖ Χρυσόγονος Κώστας Γ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα-Κομοτηνη

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ:

Μαρκατσέλη Χαρίκλεια, «Τα χρηστά ήθη ως γενική οριοθέτηση», Αθήνα, Μάιος 2006

Αφεντάκη Αργυρώ, «Τα χρηστά ήθη ως γενική οριοθέτηση», Αθήνα, 2007

Δημοπούλου Χριστίνα – Σωτηρία, «Τα χρηστά ήθη ως γενική οριοθέτηση των συνταγματικών δικαιωμάτων», Αθήνα, Ιούνιος 2004